

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ

ԲԵՐՐ

Մ Ի Ա Մ Ս Ե Ա Յ Հ Ա Ն Դ Լ Ս

Ն ՈՒՆԻՐ ԱԶԳԻՆ

№ 2.

ՕԳՈՍՏՈՍ

№ 2.

Ա. Բ. Ա. Ջ. Ի. Ն. Տ. Ա. Ր. Ի.

Բժշկական-աշխատանքի հարժանքը հասնում է նաև
ժայռերի աշխատի հետ. իսկ առաջնորդ
հոգևոր աշխատանքի հետևանքները
հերքվում են:

ՆՐԱՆԻՆ

1881

CLARKSON

1834

Wm. Clark

of the County of

Clark

State of

Virginia

1834

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԹԵՐԹ

ՄԻԱԿՈՆԵԼՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ

№ 2.

ՕԳՈՍՏՈՍ

1881

ՊԵՏԲԵՆԻ ՀԻՒԱՆԳՈՐԹԵԱՆ ԱՌԱՋՆ ԱՌՆԵԼ

Աստուած ստեղծ է մարդին խելք, բանականութիւն ու շատ զօրեղ միջոցներ, որոնցով նա կարող է ու պարտաւոր է պատերազմել այն բոլոր անյաջող հոմոգամներների դէմ, որ բնութիւնը կամ գիտութեամբ դրնում են նրա առաջ: Այն մարդը, որ խելքով չէ սարսում, նմանում է այնպիսի անասունի, որ անկար լինել

լով՝ անշուշտ պետք է ենթարկուի բնութեան հորումներին ու կորցնէ առողջութիւնը, նաեւ կեանքը:

Մարդկութիւնը կազմում է մէկ դերասան, որի անդամներն են քաղաքների ու գիւղերի բնակիչները: Արանցից իւրաքանչիւրը հոգալով իր առողջութեան մասին ու փոխադարձ հոգալով միմեանց մասին,

որաճառնում են ամբողջ
մարդկութեան ամբողջու-
թիւնը: Այս գաղափարը
ամենից լաւ հասկացել են
երասրական տէրութիւննե-
րը: Այժմ ծագում է մի տէ-
րութեան մէջ մի սրէէ տա-
րաբախիկ հեռանդութիւն,
միւս տէրութիւններն իս-
կայն աշխատում են օգնու-
թիւն տալ վարակումներն-
երն թէ փողով, թէ ըր-
ծիչներ ու միջոցներ ու-
ղարկելով: Օբնակաները մեղ-
նից հեռու չեն, անցեալ
տարի լուր տարածուեց, թէ
Տաճկաստանում ժամատափա
(շումա) է յայտնուել. բայց
երասրական օրագրները աղ-
մուկ բարձրացրին ու տէ-
րութիւններն ռաի կանգնե-
լով պատրաստութիւնն օգ-
նել: Անգղիան ամենից շուտ
ուղարկեց իր բժիշկներին
օգնութիւն հասցնելու: Այս-
նայ կաղմբում տալ ընկալ,
որի հաւանքը պէտք է լի-

ներ տիֆ: Ամենայն երկ-
րում փող էին Կողմում, որ
կերակրեն քուղածներին և
աղատեն նրանց ախֆից, որ
կարող էր անցնել և օտար
երկրներ:

Այս բոլորը կատարվու-
մէր ոչ միայն մարդասիրա-
թիւնից, այլև անձն սիրա-
թիւնից: Այժմ ծագում է
ժամատափա կամ ախֆը
Տաճկաստանում, դրանք
կարճ միջոցում կարող են
անցնել հեռու երկրներ ու
ջնջել ժողովրդի մեծ մա-
սն, այդ պատճառով տէ-
րութիւններն ու հասկացող
հասարակութիւններն ոչինչ
չեն խնայում այդպիսի դի-
պլոմաներում օգնութիւն
տալ նաև հեռու որ աղքե-
րին:

Այժմ մարդկութիւնը
կազմում է տէրութիւն-
ներից, միևնայն կերպով իս-
րաքանչիւր քաղաք կամ դիւղ
կայացած է մարդերից: Ե-

թէ քաղաքի մէկ մասում
 ծագումէ ժանտախա, աիֆ,
 դիֆո երկու, կարմրուկ եւն,
 եւ թէ այդ հիւանդու-
 թիւնների առաջը Հաւանն
 քաղաքացիք, հիւանդութի-
 նը պէտք է մտնի իւրաքան-
 չիւր գերդաստանի մէջ: Հի-
 ւանդութիւնը Հիւանդու-
 նում, հարուստ եւ թէ աղ-
 քատ, մեծատուն եւ թէ
 օտմիկ: Հիւանդութեան ա-
 ռաջ բոլորս հաւատար ենք:
 Բայց ժողովեցի օր դամն
 է աւելի յաճախ հիւանդա-
 նում, ո՞ր դասումն աւել-
 լի գիւրջն են ծագում հիւան-
 դութիւններ: Ի հարկէ ժո-
 ղովեցի այն դասում, որ ար-
 գեա է, որ եւ աւելի գրկում
 է կեանքի անհրաժեշտ պի-
 տոյքներից: Այդ դամն է
 շքաւոր, օրուայ հաց աղ-
 խաւաղ դասը: Եթէ մի
 աղքատ մարդ վարակվում
 տարախոխիկ ցուով ու մի-
 ջոց Հոնի բժշկուել ու այդ

ցուր շուտով տարածվումէ
 ամբողջ քաղաքում, միևնոյն
 հեշտութեամբ եւ արագու-
 թեամբ մահում: հարուս-
 տի տունը Թող չը յուսոյ
 հարուստը, թէ ցուր նրա
 մօտով անցնելուս դուրս կը
 տայ նրան ու կանցնի, որով-
 հեաւ նա գիշած փող ու-
 նի: Հիւանդութիւնը ոչ օ-
 քի դուրս էլ տալիս, այլ
 նա տանում, իր գոհերը:

Քաղաքի հարուստ մասը
 ցանկանալով պահպանել իր
 կեանքը, պէտք է հոգայ ա-
 մենից առաջ աղքատների
 կեանքի մասին, որովհեաւ
 աղքատ գերդաստանի մէջ
 շուտ կարող է ծագել մի
 որեւէ տարախոխիկ հիւան-
 դութիւն եւ այն անզնյ
 մահով հարուստի տունը:
 Բայց կը հարցնէք, մի՞թէ
 մենք, համեմատաբար փաք-
 րածիւ հարուստներս, կա-
 րող ենք մեր փողով պահ-
 պանել քաղաքի բոլոր աղ-

քառ գերդաստանները Չր-
բխապէս կերակրել նրանց,
ի հարկ է անողուն է, նաեւ
գնատակար է, որովհետեւ կը
առնարցնէք նրանց ծախս-
վեալն և անպարծաթեան։
Այդ բանների մասին հոգալ՝
առողջութեան համար մաքուր
է։ Նշանակում ամեն որ կե-
րակրել նրանց, այլ նշանա-
կում է հոգալ քաղաքի բա-
լար շրտար գերդաստաննե-
րի մասին միակամ։ Այդ
նպատակին կարելի է հա-
նել հոգալով քաղաքի ա-
ռողջութեան պայման-
ների մասին, որ չը կարո-
ւանան ծաղիկ տարախիսիկ
հիւանդութիւններ, կամ թէ
գլխաւոր երեւան ելեն, իսկ
եթէ այդպիսի հիւանդու-
թիւններ յայտնուեն քաղա-
քում, կարելի լինի կարճ
միջոց ու ջանքով դանդա-
կել։ Այն է արդի բժշկա-
կանութեան ջանքը և աշ-
խատանքն, որովհետեւ այդ

միջոցով ամենաշուտ կեր-
պով կարող ենք համեմատ
նպատակին, որ է հիւան-
դութիւնների առաջն առ-
նել, ուրիշն առողջ և կը-
կար կեանք վարել։

Այնչեւ որ համարացող ան-
հատները չաշխատեն բարե-
բեկ քաղաքի առողջութե-
ան պայմանները, մենք
քաղաքացիքս՝ պէտք է վնաս-
քներ մեր առարկը, դժե-
լով իւրաքանչիւր որ ու առ-
քի մեր գերդաստանի ան-
գամներին։

Քաղաքի առողջութեան
կան պարտի համար ծախ-
սում փողը, կործումն տը-
ղեաներն ու զանազան մա-
շակները, որ աւերարդ բան
է, որ փողն աղարդիւն է
գործադրում, այն ինչ այդ
գործի համար ծախսում փո-
ղը աննկատելի կերպով բե-
րում է ահադին օգուտ, որոշ-
պանելով քաղաքացուն ա-
ռողջ, զուարթ և ընդունակ

շարունակ աշխատութեան
Հարատւութիւն կամ փող չը
պէտք է համարել միայն ու-
կին, որ ունենը մեր զրաւ-
նում, այլ իմացէք, որ իս-
կական հարստութիւնն է—
առողջութիւնը, որ բարձր
է բոլոր միւս հարստութիւն-
ներէն:

Վերջապէս մենք հայերս՝
լինելով փոքր Ասիացի աղ-
քութիւններից աւելի հա-
կացող, աւելի ընդունակ եւ-
րոպական կրթութեանը,
մեզ համար ամօթ է նմա-
նիլ զանազան մաշտակներին
ու հաջկներին և ապրել նը-
րանց ասիական հոտած, փը-
տած, կեղտոտ, հակառաշ-
խարհական սովորութիւն-
ներին համաձայն: Բնութիւ-
նը դարձնելով մեզ ընդու-
նակ առաջագիմութեան, գը-
րանով հրամայում է մեզ,
հայերիս, կրթողական աղ-
ղեցութիւն ունենալ թուր-
քերի վրա, առաջնորդել նը-

րանց դէպի եւրոպական դի-
տութիւնը թէ մարքութեանը,
թէ կեանքի կողմից: Գիտու-
թիւնը ամենից առաջ պու-
հանջում է, բժշկական կէտից
նայելով, մարքութեանը ու
հոգացողութեանը հիմն-
դութիւնների առաջն առ-
նել:

Լ. Տ.

ՅՊԱՅԱԾ ԿԱՄ ԴԱՇՏԱՆԸ ԵՄԻՈՂ ԿԵՐԸ
(ԱՄԻԱԿԱՆ ՏԵՄԵՆԸ) ՊԼԵՏԵ Ե ԵՐԵՎԱՆԻ
ՇԱՐՈՒՆԱԿԸ ԵՐԻ ՏՈՒ ԻՐ ԵՐԵՎԱՆԻ
ԹԵ ԲԶ.

(La medecine populaire N° 7
1880.)

Յղութիւնը սէնք է արդեօր հո-
մարել այն պատճառներից մէկը, որ
արդեւում է ձիւն առլ:

Ար մայրը չէ կարող շարունակել
ձիւն առլ իր երեխային առանց նը-
րան վատ պատճառ ելլու:

Այս հարցերը շատ դժուար է փո-
ռել ընդհանրապէս: Վճռելու հո-
մար է իմէ համեմատութիւն ունենը,
փերցնելով փաստեր անասունների

կեանքից, ուրիշ է ընդունենք այն-
պիսիների դատադու թխեր, որովք
կարծու մեն, թէ ծիծ տալը յղո թեա-
նը հակառակ չէ: Ամենայն օր տես-
նու մենք, որ անասունները յղի ե-
ղած ժամանակ ծիծ են տալիս:

Նա պետք է տեսն, որ իմ երկուր
փորձառութիւնը թոյլ է տալիս ինձ
յայտնել հետեւող կարծիքը:

Այս քերքը հարցի մասին ընդ-
համար կարծիք չէ կարելի յայտնել,
որ կախ է մօր կազմուածքից: Ան-
ճշմանայնների որոնց կախը փոխուած է
յղո թխերից: Անն է այնպիսիք, ո-
րոնց կախը ընդ հակառակ յղու-
թեան ժամանակ բոլորովին անփո-
փոխ է մնում:

Նա ակտիւ եմ շատ ատուջ երեխա-
ների, թէպէտե նրանց մոլորները ծիծ
տալու ժամանակ յղի են կղել:

Նրե եղի Անն — Ալիսանն ասում է,
այ մի մայր ծիծ տալու է եղել իր
միջ երեխաներին մինչև հետեւող ծը-
նունդը, բայց մօր է երեխաների ա-
ռողջութիւնը երբեք խանգարուած
չէ եղել:

Նա հաստատուագէտ կարծում եմ, որ
եթէ ծրմմօր կախը չէ կորցնում
իր թանկութիւնը ու չէ պակասում
կախի քանակութիւնը, նա կառք է
շարունակել ծիծ տալ իր յղութեան
ժամանակ անփոխ:

Այն բժիշկներն, որոնք ուշադրու-
թիւն չեն դարձնում մօր մարմնի

բնաւորութեան վրա, չեն աշխատում
ինանալ, թէ կախը աւելանում, բայց
սուսնց կորցնելու իր յատկութիւն-
ները, թէ լիւծ ամիս խորհուրդ են
տալիս յղուած կնոջը ծրմից կրտ-
քել: Երեխային Այսպիսի խորհուրդը
մեզ հաւանական չէ: Ս հարկէ, ե-
թէ կնոջ կախը փոխուած է կամ քա-
նակութիւնը նուազում, ուրիշ է ե-
րեխային ծրմից կարել:

ժողովրդի մի սխալ կարծիքը ջրի-
ջիւղ համար, ուրիշ է տեսն, որ նա-
ե քերքին դիպումում (կախը պակ-
սելը) երեխան նուազում է ոչ թէ այն
պատճառով, որ յղի մօր կախը փո-
խուած է, որ կախի միջ քանակ-
ութիւնը չէ ծրմում երեխան, որ
հարկաւոր է նրան արեւնդի ու զա-
րանալու համար:

Յիշե կնոջ կախը չափի ոչ մի փա-
սակաւ յատկութիւն, միայն կախի
քանակութիւնն է փորձանում է եր-
բեմն կախը կորցնում, իր օնդոպար
ոյժի մի մասը: Ասածս շատ հակա-
նակ է, եթէ մի կին երկու երեխայ է
կերակրում, այսինքն մէկին իր կախն
է տալիս, իսկ միւրին իր արգանդում
է անդուս, միշտ չէ կարող սղել եր-
կու զործին էլ ծառայել: Բայց եթէ
յղի կինն ատուջ է, կախը շատ է և
ինքն էլ չէ հրամայում ծիծ տալ
իր երեխային: Մինչևի որ չէ նկա-
տում կախի մի նշանակաւ պակասու-

Եթե, կարող է ծիծ տալ իր երկա-
յին:

Երբ կաթնեկերը անհանդիման է
լինում, երիտասարդ մայրերը կար-
ծալեն, որ իրենց յղի լինելն է դրա
պատճառը: Բայց այդ կարծիքը սխալ
է, օրովհետեւ ամսից հազիւ մի ան-
գամ է պատահում, որ երեխայի ան-
հանդիման լինում պատճառը մօր յը-
ղութիւնն է: Այլ երեխան երբեմն
լինելի տկարանումն մի որ է է պատ-
ճառով, որ բնական է նրա հասակի
համար:

Վերջումս՝ ես կ'ասեմ այն երե-
տասարդ մայրերին, որոնք հետաքր-
քրիտ մէն սյո հարցով հետեւալը
լինէ ստացը է. ք. ք. ձեր կաթն տա-
ն է չարանակեցէ կերակրել ձեր որ-
դուն սեփական կաթով: Աթէ ձեր
կաթը պակասել է, բայց իր որդի-
սութիւնը է պէր չէ կորցրել, ծիծ
ասէք ձեր որդուն ու լրացրեցէք
պակասը կովի կաթով, խառնելով
հօր ջուր կիսով շափ կամ երրորդ
մասը, նայելով թէ երեխան ինչ հո-
տակի է. քաղցրացրեցէք կաթը շա-
քարով ու ստացրէք ձեր մարմնի
տարբերակն ամսի մասին (36⁰—37⁰):

Աթէ ձեր կաթն օրէ ցօր պակա-
սում է կամ եթէ է յղութեան ժամա-
նակ ծիծ տալը ձեզ յոգնեցնում ու
անարդայնում, չօ պէտք է երկրայէք
ու տարակրտէք, խնայէք, որ ձեր որ-
դուն այլ ծրծմայր է հարկաւոր:

Մեզ երբեմն առաջարկում են հե-
տեւալ հարցը, եթէ մայրն սկսում
գաշտանաւորիլ (անսական տեսնել)
պէտք է շարունակէ ծիծ տալը, թէ
ոչ:

Եթե ստացը կնոջ պաշտանի (ան-
սական) բացուիլը հակառակ չէ ծիծ
տալուն: Աթէ ծիծ տալու միջոցին
կենը գաշտանաւորում, այդ նշանա-
կումն, որ երեխան չէ ընդունում քո-
ւոր հարկաւոր մասերը է այն նի-
ւթը, որից պէտք է կաթ գոյանար
շափաղունց լինելով՝ հասնէ միւս
գործարմունքը:

Բայց եթէ մի թիշ կամ տկար կին
սկսում գաշտանաւորիլ, մօր է ե-
րեխայի օգտի համար պէտք է ար-
գելել ծիծ տալը:

Գ. ԳՐԻԳՈՐ.

ՍՐԵՍԸԱՅ ԵՌՈՂՁԱՊԱՀԱՅԱՆ ՅԱՆՉ-
ՆԱՅԻԼՈՂԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌԻԹԻՒՆԸ ՄԱՐ-
ՏԻ 14-ԻՍ ՄԵՆՅՆՈՒ ՕԴՈՒՏՈՒՄ 11-Ը
1881 թ.

Իւրաքանչիւր առողջութեամբ հա-
յանմամբ ուղիւ պարսաւորութիւնն
է խափանել այն աղբիւրներն, որոն-
ցից կարող են ահապարակ հիւան-
դութիւններ տարածուել:

Քեպէտ Արեւմտայ բոլոր մասերը

Թողութեամբ են տարականութեան մէջ, այսինքն հիւանդութեան աղբիւրներ քաղաքում շատ կան, բայց բազարը կազմում է ապականութեան ու հիւանդութեան մի առանձին աղբիւր: Երևանայ սրական սեռի մեծամասնութիւնը, որ է վաճառական դասը, անցնում է, իր սրերը բազարում և այդ բազմութեան համար քաղաքում չրկան տրամաբնութիւն, բացի մէկից, որ չիմոճ է կշիռի մօտ մի շատ անպարտաւոր տեղում, այն էլ անմարտ է պահպանում այն առօրեանի, որ մտած անցնելը նաև դժուար է: Բազարի սրատրանցների նկարը ներկայացրել էմ Փետրվարի 14-ին 1881 թ. № 4—9-ով: Բազմութիւնների ու բարիանաւերի տուները (տները) բաց անցնում են այն հրապարակով, որտեղ ծախվում է մրդեղներ:

Անձրեկի ջուրը ճանապարհ է ունենալով, կանգնում է բազարի հրապարակում, փռում է ու տարածում է անտանիքի զարչահատութիւն:

Վարչութիւնների (անցեալ թէ ներկայ) անտարբերութեան պատճառով քաղաքում գոյացել են փոսեր, որ տեղ ջուրը կիսուելով կազմում է մշտական ճահիճներ, որոնց մօտով անցնելը կտրել է միայն ու անց չունի բաշերու: Աւերացիքից այդ բոլոր ապականութիւններին բազարի աղբը, որ սկսած քաղաքային վարչութեան բացահայտէ միջոցի այն ապրումայ

Մարտի 14-ը, միւս մէկ բազարում:

Աւերաց եմ համարում առաջ թել աղտոտութեան բոլոր աղբիւրները: Միայն կարճ է տևում, որ մօտաւորապէս վերջի 2 տարում քաղաքի ու քաղաքի բոլորովն գուրկ էին մնացել մաքրութիւնից:

Բնութեւնով առողջապահական յանձնաժողովի նախագահութիւնն ու տնտեսով, որ քաղաքի ամենաապականութեամբ մտք բազարն է, կենդանացիքի յանձնաժողովի դիմերը միայն քաղաքում, թողնելով քաղաքի բնակած մօտերն անհոգ, յանձնաժողովի դիմերի պակասութեան պատճառով:

Յանձնաժողովի դիմերը բազմացած են 3 առողջապահից (ստերիալ), 2 բան ուրից և 2 սպիւն:

Կան անձինք, որոնք պնդում են, թէ յանձնաժողովը, Մարտի 14-ից մինչև Սպտեմբեր 11-ը, այսինքն իր գլխավորեան ժամանակամիջոցում, չեն լին արել:

Բայց յանձնաժողովն այդ 3 ամսուայ միջոցում իր չնչին ուժերով կատարել է հետեւեալը:

1) Մեծ հրապարակը չորացնելու համար յանձնաժողովն բացել է հրապարակի երկու կողմից առուներ, որ անձրեկի ջրերը ճանապարհ ունենան դէպի մշտական առուներն ու չը ժողովուեն լճիկներ (գօլիք) կազմելու, որ դառնաւ կէրն ապականու-

Թեան ուղղութեան Յանձնաժողովի հանած առուների շնորքով հրապարակն այս տարի աւելի չոր կը լինի, քան թէ առաջ էր, որովհետեւ անձրեւային ժամանակ կարների ջուրը կանցնի այդ առուներով: Առուների ակերին փաճառականներն, իմ յորդորանքով, յոժարակամ տնկել են ծառեր, որոնք ժամանակով կը պահպանեն նրանց արեգակի այրուճն առաքայթներից: Այդ ծառերը իրենց ակերներով զօնեա՝ մանուշակաւ կը պահպանեն խանութների տարանքը թողից, իսկ նոյնելով քիզարու ետտական կէտից, ծառերը կը զերկեցկացնեն հրապարակն աւելի ծածկեն խանութների աղիւ ձեւերը և կրիաները:

Արովհետեւ այդ առուներով այժմ մշտական անցնում է մաքուր ջուր, փաճառականները առանց դժուարութիւնների կրելու, ջրջնում են իրենց խանութների տաւջը, որն պարտաւոր են: Առաջ պէտք է տալ ժողովոյին միջոց ու յարմարութիւն և յետոյ պահանջել նրանց կատարել իր պարտաւորութիւններն, որն փաճառականներն ուրախութեամբ և առանց ապօրինի կատարումն ծառեր տնկելու ու զուգանների առաջ ջրջնելու: Կողմնակ:

2) Սուրբ Սարգսի Ծանապարհին շերտ տակ կար մի այնպիսի մշտական ճահիճ, որ անտունելի հոս էր

տարածում, մանաւանդ որ բաղանիքի առուն այդ տեղ էր դարձրած: Այդ փողոցով ֆայտոններն էլ էէին կարողանում անցնել: Ծանձնաժողովը լըրեց քարերով ու խիճով այդ ճահիճին տեղը և այս բաղնիս չոր է:

3) Քերպիշեալ ճահիճային տեղից վերև, փողոցի երկու կողմից հանած է առուներ որոնցով անցնում է մաքուր ջուր և կանցնի անձրեւի ջրերը: Այդ առուների մօտ մասամբ տնկած են իմ յորդորանքով ծառեր, որոնց թիւը դարձանք կարելի է աւելցնել, որն հարկաւոր է:

4) Քերպի հրապարակում (Ա. Մեյք—Աղամաշտի քարվանսարի մօտ) կար մեծ փոս, որ արտաբերեց էր դարձրած, այդ փոսը լցած է այժմ:

5) Անգլիական պարտիզի մօտ, բերդի Ծանապարհի վրա, բաղանիքների ընդհանուր օտին կից, կար ճահիճային տեղ, որ այժմ լըրած է քարերով ու խիճով:

6) Հրապարակում հանած առուների վրա շինած է 8 կամուրջ:

7) Այն փողոցը, որ անցնելով պ'նայեանի խանութի մօտով, արանում է գէղի սպանդարանը (շատախանա) երկարութեամբ 33 քայլ, իսկ լայնութեամբ 5 քայլ, փոս էր ընկած $\frac{1}{4}$ արշին: Այդ տեղ հաւաքում էր ջուրն և փոխելով, տարածում էր գաղջիկ հոս: Ծանձնաժողովը լըրել է այդ փոս ընկած փողոցը

բարերով ու խիժով :

8) Այն փողոցը, որ տանում է դեպի Գիւրջի քարվանդարէն (հրապարակից միջուկի սպանդարանը) երկաթուղեկամբ 40 քայլ ու լայնութեամբ 6 քայլ խոր էր $\frac{1}{2}$ արշինը Այս երկանցին չը դիտէ, որ այդ ամբողջ փողոցը մշտական, ամառ թէ ձմեռ, լցրած էր յինում դարշահոտ տիւղով և այդ տիւղ իւրաքանչիւր շտէի վերտ, դնում է մինչև ի պ. Ազատեան Ազիզեանի խանութի առջև : Այդ փողոցին սլո՛ւմ քրտած է քարերով ու խիժով : Այդ փողոցին յետեի կողմից հանած է առու, որ սպանդարանից դուրս եկած անձրիի ջուրը գնալով թափի քաղանքի այն առուի մէջ, որ գէանի տակով անցնում է պ. Ազիզեանի խանութի գինատան առջևով : որև անցնում է անդիական պարտիզի դռան մօտով :

9) Քաղաքից դուրս է տարած 1500 սայլ հին ագր :

10) Երկու սայլից մէկը պարտաւած էր քաղաքի նոր ազրը դուրս տանելով, իսկ միւս սայլը կրումէր քար հող : խիժ քաղաքի փութերը լցնելու և կամուրջները ամրացնելու համար :

11) Երկու բանտները մտքրում էին հրապարակն ու բաղնիքի շուրջը շարաւիք 2 անգամ իսկ մնացած սրերը, հող ու խիժ էին քանդում կրելու համար կամ մի ուրիշ գործ էին կատարում բողբոջում :

12) Առողջապահներից մէկը մահ էր գտնիս քաղաքում աղբի սայլի հետ, որ սայլապանը չը խորի և անկարգ չը փորուէի փաճառակունների հետ, ինչպէս օկզբում պատահում էր, երբ սայլապանը միայն էր թողած քաղաքի նոր աղբ դուրս տանելը, պէտք է տանէ, որ անկարգ էր կատարում, որովհետև աղբի ընդհանուր արկղներ չը կային ու մինչևի պէ՛տ չը կան որունց համար վարչութիւնը պէտք է հողար : Այդ արկղների մտախ ես գրել եմ վարչութեանը : Յու՛նվարի 12-ին 1881 թ. № 7-ով ու պրանց նկարը ներկայացրել եմ վարչութեանը : Յու՛նվարի 15-ին 1881 թ. № 16-ով :

13) Երկրորդ առողջապահը գրած էր խիժ, թոր կրող սայլի և 2 բանտների վրա, որոնք միաժամ պարտաւում էին կամուրջներ շինելով : Այդ առողջապահը պարտաւոր էր իւրաքանչիւր որ հաշիւ տան իմ քանի սայլ քար խիժ, հող է կրուել և բանի սայլ աղբի գույն տարուել :

14) Երկրորդ առողջապահը շրջում էր քաղաքի բնակած մասերում ու ցրվում էր յանձնաժողովի յայտարարութիւնները : Աերջին ամիսներում այս առողջապահի անդը գրեցի քաղաքային Ծէլէէր Տէլը - Ղաղարեանին ու պարտաւորեցի դրան գրել յայտարարութիւններ ու պարտաւորեցի և օղարկել քաղաքին : Այս պարտաւորութիւններն էլ :

բաղձները շատ մանանկ ու մեծ աշխատանք է պահանջում:

15) Անկառաւ Թագ լինելու այն մեծ փորձ, որ դուրսում, այ. Թաթևասեանի խանութի առջև ու մի փոքր փոս պ. Ագիդեանի խանութից ներքև:

16) Յանձնաժողովը գալու տանելու առեց քաղաքի գոնազան տեղերում կիսառած աղբ, որ գարշելի հոտ էր տարածում, ինչպէս եւ պոլիցիայի բաժնակից 3 անգամ, Յուրք Սարգիսի ճանապարհի մօտ քանդած նեղ փողոցներից 3 անգամ, քաղաքի բոլոր տեղում մտներ 3 անգից:

17) Յրուել ենք 300 յայտարարութիւն, գրել ենք 10 պրօտոկոլ: Մանր գոյժերը աւելորդ եմ համարում առաջ բերել:

Կերպիչեալ գործերին եւ մշտական վերահստում եմ եղել ինչ քան իմ պաշտօնական ու բժշկական գործերս ինձ թոյլ են տուել:

Նկատողութեան արժանի է այն հանգամանքը, որ ժողովուրդը սոփոքնելով առիական կեղտառութեանը, շատ աներբում հանդիմանումը յանձնաժողովի կարգադրութիւններին, մանաւանդ երբ պէտք էր մի բանի կռիւն ծախել արտաքինը մտքել տալու կամ առաւ հանելու իր տան առջև ելն:

Բայց առելի մեծ ուշադրութեան արժանի է մեր քաղաքային վարչութեան ու պոլիցիայի անտարբերու-

թիւնը դէպի մեր քաղաքի առողջապահական գործը, որից պրակտորովին ձեռք էին վերցնել եւ ոչ մի դէպքում չէին կամենում օգնել յանձնաժողովին, չը նայելով բոլոր իմ թէ գրուող, թէ գերանայի պահանջներին:

Մնալով անօգնական վարչութիւնների կողմանէ եւ տեսնելով, որ առանց դրանց օգնութեան եւ անկարող եմ առողջապահական գործը կանոնաւոր կերպով նրանում առաջ տանել, հրաժարուելիք առողջապահական յանձնաժողովի նախագահութիւնից, որ եւ ուրախութեամբ ընդունել էի ձրիապէս կատարելու, ինչպէս իրաւատու, ինչպէս նրանապ որդի:

Ահա ի՞նչ է արել նրե անոց առողջապահական յանձնաժողովը 3 ամսուայ միջոցում, ունենալով անկարգութեան մէջ դրած մի ամբողջ քաղաքի համար միայն 3 առողջապահ, 2 սոյլ եւ 2 բան որ, որոնք բաց ձելէլը ձեր—Վաղարշապատից, բոլորն էլ ամենայն բովել արխանում էին խաբել ինձ սնդորձ Թագու հաճախ Այստեղութեան արքանի է Եմանապի այն գէտքը, որ յանձնաժողովի 3 անդամները (խորհուրդի իրաւատուները) չը կամենալով դուրս ցաւացնել, հէնց սկզբից հրաժարուելին գործից:

Առաջ բերելով յանձնաժողովի

կատարածը, ինչպէս խոստացել էի
Պօպկի № 29 շիմ հրամարտելու
պատճառները, յօդուածում, հար-
ցնում մ. օր փաճառակոնք կամ քա-
ղաքային չը գիտէ որ առաժս իրողու-
թիւն ու կատարուած փաստեր են:

Թող բժիշկները դատեն, ինչպէս
այդ գործը հակադրուներ, ուղիղ է
կեղել զէնաւոր կէտերում իմ բռնած
ընթացքը թէ ոչ:

Յունկալի է, որ Երեւանայ քաղաք-
ային ու միւս փարչութիւնները նա-
յեւ քաղաքի առողջապահական գոր-
ծերի վրա դժնայ ետական կէտից,
եթէ բնութեակ չեն նայել ընդհա-
նուր մարդասիրական կէտից:

Վերջ է աշխատենք քաղաքը մա-
քաւր պահպանելով՝ հիւանդութիւն-
ների առաջն առնել, բայց երբ յան-
կարճ ծագելց մի որեւէ տարափոխիկ
հիւանդութիւն զ. օ. տիֆ, խոլէրա,
ժանտախա եւն ու կարողացաւ ան-
բաղատացնել հազարաւոր զերտա-
տուններ, կարող ենք պրիբօք կարճ
ժամանակում այդ հիւանդութիւն-
ների առաջն առնել: Այն ժամ կը լի-
նի մեզմէն Վարչութիւնները, որ
իրաւունք ունեն հրամայելու և հո-
գալու ժողովրդի առողջութեան մա-
սին, թէ քաղաքային բժիշկը, որ մի-
այն իրաւունք ունի խորհուրդներ
տալու:

Առողջապահական Թերթին իրեն
պատուէ է զրեւ շարունակ խօսել և

ընտանայ առողջապահական պայման-
ների մասին, քննել քաղաքի փարչու-
թիւնների առողջապահական կար-
գադրութիւնները և ամենայն մի տն-
աւորներութեան կամ օխայի համար
մտրակել այդ փարչութիւնները և
համոզուած եմ, որ դրանք համաձայն
իրենց տփրութիւններին տնուշադի-
կը թողնեն իմ նկատողութիւնները
և պահանջները, բայց ժողովուրդը
պէտք է ամենազգոյշ կերպով հոգայ
իր մասին, պահանջելով խնամաա-
րութիւն քաղաքի-աւրեմն և իր դեր-
պատասխանների մասին: Բայց եթէ քա-
ղաքում յայտնուեց մի առանձին առ-
աւանդիկ հիւանդութիւն ետայն ժա-
մանակ կը խօսեմ ուղիղ հաստատ
փաստերով: Ան կը պահանջեմ ժո-
ղովրդի կողմանէ վարձատրութիւն,
թող փորձեն պաշտպանուելու կամ
պատասխանելու, եւ առաջուց տու-
մեմ, որ փորձը անյաջող կը լինի:

ԲԺ. ԼԵՈՒՆ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆՑ

ՆՐԵՒԱՆԸ ԱՌՈՂՋԱԳԱՀԱԿԱՆ ԿԵ-
ՏՈՅ,

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳՈՐԾՆՈՅԵԱԼԻՒԹԻՒՆ *
Խորաց բժ. Լեւոն Տէգրանեանցն Երեւ-
անց Գալսեմեան Սր. ...
Լիճակ 28 Փետրէն 1881 թ.

(Երեւանայ բնական դիպքը, ջուրը,
առուները ջրհորները, ճահճները,
օդանցւ. թիւեր և դրանց ազդեցութիւնը
բնակիչների կեանքի վրա).

ՏԻՒՆԱԹԻ ԵՒ ՊԱՐՈՆԱԹԻ

Մենք բոլորս Երեւանցիք ենք, ապ-
րում ենք մեր քաղաքում, ուրեմն
և համահաս ուսարարակ, ևնթարկում
ենք Երեւանայ բնութեան ազդեցու-
թիւններին Մեր կազմումս բոլո-
րովին կախ է օդից, որ մենք ներշն-
չում ենք, ջրից, որ մենք խմում
ենք, կերակուրից, որ մենք ուտում
ենք, տներից, որոնց մէջ մենք կե-
նում ենք, արեգակից, որ մեզ տա-
քացնում, ցումից, որից մենք ծած-
կում ենք, Դրանք բոլորն էլ սերտ
կապում են քաղաքի աշխարհա-

(*) Ծանօթ. Այս դասախօսութիւնը
ապագայում ենք այն պատճառով որ
ամբողջ Եւրոպի քաղաքները ինչպէս և
Երեւանը գտնուում են մեծաւարարակօ մի
և նշին հակառակ դադարահան գրու-
թեան մէջ.

դրական դիրքի, ու բնական պայման-
ների հետ ու կարծես, թէ մենք
անկար ենք դրանց առաջ ու սէտք
հնազանդենք բոլոր այն պայմաննե-
րին, որոնց մէջ գցել է մեզ հանդա-
մանքը: Այսպէս կարծում են շատերը,
բայց ոգը, ջուրը, բնակարանը, տա-
քութիւնն ու ցաւաքը, տեղական
բնութեան այն մասերն են, որոնց
մարդը, իր ինչքով, կարող է հնա-
զանդիցնել ու մինչևի մի որոշ ա-
տիճան փոփոխել դրանց իր պա-
հանջներին ու ցանկութիւններին
համեմայն: Կան երկիրներ, Ս. քաղա-
քում, որ տեղ մարդ, առաջ չէր կա-
րող ապրել, զոր օրինակ Լօղանդիան,
հրովհետև այդ Երկրի բնութեան
ազդեցութեան տակ մարդի մարմինը
չէր կարող դարձանալ ու պահպան-
ւել, որովհետև երկիրը պաշտօնա-
չէր, բազկացած էր ճահճներից,
ուրեմն վատ օդից ու ջրից, բայց այն
բոլորիս Լօղանդիան է Ս. քաղաքի, ու-
մենաարարներ, պաշտօն, հարուստ
և առողջ երկիրներից մէկը: Այդ
երկրում օդը, ջուրը պատուական են,
մարդիկ առողջ են և ուժեղ. թէ
մարմնաւոր թէ մասաւոր կողմանէ:
Դուք կը հարցնէք, ի՞նչպէս պա-
տահեց այդ հրաշագործութիւնը:
Նա Ձեզ կը պատասխանեն, որ մարդի
ինչքը կարող է շատ հրաշքներ գոր-
ծել, եթէ մարդը ցանկանայ հրա-
շագործութիւններ անել: Թեպէտ և

մարդը ենթարկուած է բնութեան ազ-
դեցութիւններին, բայց մի և նոյն
ժամանակ մարդն է տէր բնութեան.
նա կարող է փոխել բնութեան ազ-
դեցութիւնը ու ծառայեցնել իր
օգտին Զօրանդոցին շարացրեց իր
երկրի ճահիճները, մարքից ու մշա-
կեց երկիրը, անկեց ծառեր, ու սը-
րանց հծուանքն այն եղաւ, որ երկրի
օդը մաքրուեց, Զուրն առողջարար
դարձաւ, արեգակն օհեց աղղել երկ-
րի վերա տնայեա, ինչօրէն Զօրանդա-
ցին ցանկանում էր, և տէր երկիրն
փոխեց իր կերպարանքը և դարձաւ
սուղջ բնակութեան տեղ, պաղարներ
ու հարուստ երկիր: Դուր տեսար,
որ մարդը կարող է փոխել երկրի
ոյժերը ու ծառայեցնել իրեն, հե-
տեւորաւ մարդը կարող է ապակա-
նել, փութակաւ դարձնել սուղջ,
բարերեր, ու հարուստ երկիրը: Յոյժ-
եա Բորենացւոյ խօսքերից երևում է,
թէ ինչքան հարուստ, բարերեր,
պատուական բնակութեան տեղ էր
Արարատեան գաղտը, նա ասում է. «Ար-
շակ Թագաւորն խոյզը դատարան
Արարատաւ գնացական գնացական-
ւորն, զականաւորն, գանձարուղին,
գանձանային ի շահս և ի դարմանս
մարգկային պիտոյիցաւ: Բայց հիմայ
մենք ինչ ենք տեսնում Արարատեան
դաղտում ու դատարանն ճանաչում
ենք մերկ տարեր, ջրի պակասու-
թիւն ու փութակաւ օդ, փութակա-

րեր Զուրն Ապրենի, տախան ազ-
դերն ապականեցին մեր երկիրը, փու-
սեցին ու կարեցին մեր անտառնե-
րը, քանդեցին մեր ջրանցքները,
դարձրին մեր հրաշալի երկիրը ա-
մայի ու փութակաւ: Եւ աղքատաց-
րին ժողովուրդը Դուր տեսար,
որ Զօրանդոցին ծաղկացրեց իր
երկիրը ամենայն կողմանէ, իսկ մեր
հրաշալի և առողջարար երկիրը ա-
մայի դարձաւ, բարբարոսների ձեռ-
քով: այժմ կ'համնայնէք, որ եր-
կիրը ու նրա առողջապահական
պայմաններն ենթարկուած են մար-
դի խելքին ու կամբին:

Դառնանք Արեւանին ու տեսնենք
թէ մարգկային խելքը և ոյժը,
պոններն Արեւանցին, ինչ է արել
իր քաղաքի համար, ինչ է արել
իր սուղջ Զուլիւնը, պահպանելու
ու զարգացնելու համար:

Քննենք դեռ Արեւանի բնական
զէւրը: Քաղաքը պատած է երկու
կողմից—այն է հիւսիս—արեւելքից
ու հիւսիս—արեւմտից ասրիւրով. Ա-
րեւանի հիւսիս—արեւելեան կող-
մերն լեռնաւ են և ամրոժուած
են մի մեծ լիճ, որ Աւանայ
(Նեղամայ) ծով է ասվում: Դեպի
հարաւ, բազաքի սուղն բացուած
Արարատեան լողնատարած գաղտը,
որ զնում է մինչեւ Մափսի սառ-
աւարտ Արեւանից մինչեւ Մափսի
սառաւարտ կիլիկի մօտաւորապէս 80

վերապի Բագրատի դրած է Արարատեան գաղտի հիւսիսային սնկիւնում ու տեղը ապաւարակ է: Երևանը բարձր է ծովի մակերևոյթից 3229 ոտնաչափ (461, 2 սաժէն): Աւանայ ծովը ու Երան շրջապատող սարերը բարձրանում են ծովի մակերևոյթից 6340 ոտնաչափ (905 1/2 սաժէն), իսկ Արարատեան գաղտը Մասիսի ստորոտում բարձր է ծովի մակերևոյթից 2602 ոտնաչափ (Արալի): Այս Թուանշաններից տեսնուածք, որ Արարատեան գաղտը ակնելով Երևանից՝ ցածրանում է դէպի Մասիսի ստորոտն այնպէս, որ քաղաքի տափը 627 ոտնաչափ (89 1/2 սաժէն) բարձր է Մասիսի ստորոտից, իսկ Աւանայ ծովը բարձր է քաղաքի տափից 3111 ոտնաչափ Երևանը գտնվում է դարեւանի վրա: Աւանայ ծովն է Մասիսի ստորոտի մէջ և Աւանայ ծովը բարձր է Մասիսի տափից 3638 ոտնաչափ: Երևանի դիմաց, Արարատեան գաղտի վերջում բարձրանում է Մասիսը, որ 16916 ոտնաչափ բարձր է ծովի մակերևոյթից, իսկ Երևանայ հիւսիս-արեւմտեան կողմից Արարատեան գաղտի ափին կանգնած է Արագածը 13436 ոտնաչափ բարձրութեամբ ծովի մակերևոյթից:

Մեր երկիրն առ հասարակ, նմանապէս՝ Արարատեան գաղտը ուրիշն է Երևանի գետին ու շրջակայքն ունեն հրաբուխային ծագումն Արարատեան

գաղտը շրջապատող սարերի ծայրերը որ տեսնում էք բլից, բլից, քրտած շղթաների վրա, բոլորն էլ հրաբուխ են եղել, այսինքն եղել են այնպէս սարեր, որոնց մէջից մի ժամանակ դուրս էր դալիս կրակ ու բոց: Այդ սարերն հին ժամանակներում կրակի և բոցի հետ սրժում էին, գուրա էին լիւում՝ երկրախոյզի խորքերից, պղտմէն իրենց բերնից հոլած քարեր ու ջրիկ մասերս հրաբուխի որժառն անուանվում է լոպա: Արարատեան գաղտի վրա տիրապետող գլխաւոր հրաբուխներն են Մասիսը, որ 1840 թ. վերջին անգամ սրժողով, տակով արեւց Արալի գիւղը և բլից հարիւրաւոր հայոց մանրեր ու պալատներ, որ վկայ էին հայոց Խորապարակութեան, հանձարին, արեւետին և առ հասարակ հայոց շարքացմանը (ցիվիլիզացիային):

Երկրորդ նշանաւոր հրաբուխն է Արագածը, որ միւս հրաբուխների նման երկար ժամանակ է, որ հանգել է: Հրաբուխներն սրժողով լցրել են Արարատեան գաղտն ուրիշն է Երևանի գետինը լոպայով: Մեր քաղաքի բոլոր քարերն հրաբուխային քարեր են, տներից շատերն շինած են քուանդից և դրա տեսակներից, որ է լոպա Գետինը կոչւոյցած է լոպայից (ձակձկած քարերից), միայն թէ գետին երեսը պատած է պողտ:

քեր հազով, որ զդասցել է Երևանցու աշխատութիւնով, սյզի, պարտեզ, ազարակ գցելով, ջրելով ու հոգի վրա իսկ ապրելով:

Երևանն ստանաւ, իր ջուրը Զանգուից, Դեհաւից և ջրհորներից: Զանգուն և Դեհաւը ծաղումն Երևանի լճից և առնելով իրենց գիւղեր գանազան աղբիւրների ջրեր՝ համառմեն Երևան: Ծաղուք են արդեօք այդ ջրերը թէ ոչ, Զանգուն տարի է քաղաքին երեք տուռ: Արուհայաթիւնը և Մամուր մտնումն քաղաքի մէջ, իսկ Դալի առուն, որ ջրով միայն Դալի բաղնիքը, նրա հետ մենք գործ լուծենք: Թէպէտ Զանգուն անցնելով գանազան գիւղերով աղակաւում, բայց լինելով մեծ ու փարար, մաքուր է պահպանում ինչպէս և ամենայն մեծ գետ, որովհետեւ Զանգուի մէջ լեռնալեռն անմարդութիւնների մեծ մասն ուտումն ճրկները և մի քանի առաւելները, իսկ Դեհաւը՝ որ փոքր է, անցնելով գիւղերի մէջով, աղակաւում և համառմէ Երևան: Դեհաւի մէջ, մինչեւ քաղաք համեմէ գամէ Էն լեռանցում, աղբ են ածում, շաւ են լուծում: Կաշ են մարում, սնուսունների աղբ են լեռնում: Հարցնում եմ, մի բարակ ջուր, որը մի լեռնումն այդքան կեցատաւ թիւներ միջեւ կարող է մաքուր համարուել, միջեւ Դեհաւի ջուրը

կարելի է մշտական տնայտութ լինի: Երբեք Աստա գետ քաւական չէ: Դեհաւը, Արուհայաթը, և Մամուր մտնումն Երևան, անցնումն քաղաքի բաղնիքով ու փողոցներով և աղակաւում մեն գիւղին տալիս: Եւ աչքով տեսել եմ, ինչպէս պրոֆեսոր, հիւանդի կեցտոտ, արաւանում շրիք, գործիքով տիքով հիւանդի մոտ առաւած շրիքը, հարկեր կամ լուծ ունեցող երեխի տալի շրիքը լուծում մի առաւել մէջ: Կանայք եթէ լուսնոր տալի մէջ չեն լուծում, օրեր են արել, լուսնորի ստիպածուրը անպատճառ տալի մէջ ածել: Եւ տեսել եմ Երևանի առունների մէջ տալիս կտաւ, մուկ, շուն, որանց մարմինը ջրի մէջ արկն քրքրուել՝ մոլորել էլ: Պէտք էր գործնաւոր եթէ տեսն, որ ինչ շատ անգամ պատահել է շուն տեսնել, որ արտաբնոցի կեցտաւ լինումը լեռնի են տալի մէջ: Եւ ինչ էր ուզում, էլ ինչպէս ստացուցիւ՝ ձեզ որ Երևանի ջուրը լաւատիւն աղակաւում է: Դուք կամ ձեզ փոքրիկ որդիք շատ անգամ տալի ջուրը իմում եք, լուծում մէջ ձեր մաքուր երեսը, ձեր երբեմն հիւանդութեւնը տալի ջրով էր մարում ու կործում: Եւ, որ սյզ ջուրը մաքուր է: Զեկնից շատերն ինչ տեսել են: Եւ, մեր տալի ջուրը կեցտաւ է, բայց մենք ջուրը կեւ գիւղերին ենք

վերցնում և միւս որը գործ ածում։
Դասեցէք ինքներդ տիկնայք և տան-
տիկնայք, ինչպէս կ'որոշէք և մի բարակ
տառի ջուր մաքուր լինել մի որ և
իյն բայէ, երբ տատկում կատուի,
շան, միան մարմինը շարունակ ըն-
կած է ջրի մէջ կամ քով կամ քօղիի
տակ, երբ հիւանդ և առողջ մարդի
այլը տառն են ածում, մի՞թէ այդ
կեղտը, ջուրն ընկնելով ոչնչանում,
է որ դրանք օրեր աւ շաբաթներ շա-
րունակ հալել հող կարողանում
են լուծուել և մշտական դանդում
են տառի ջրի մէջ, թէ գիշեր և թէ
ցերեկ Պ. պ. մի՞թէ ասածիցս յի-
տայ, էի կը կարծէր, որ ձեր տառի
ջուրը մաքուր է։ Անգից շատերն ա-
տումն։ մենք տառի ջուրը չենք
խմում, բայց դիտենք, որ աղքատ ժո-
ղովուրդը խմումէ։ Դուք պէտք է
դիտենաք, որ աղքատները այդ ջրից
հիւանդանումն զոր օրինակ տիժօյ,
հարկնքով կամ մի այլ դիպողա-
կան ցառով, և այդ ցաւը ձեզ է
կուլում և ձեզ էլ աղքատին էլ
միակերպ վայոօրօք տանում, դերեզ-
ման։

Բնենք մեր Զրհրները, և տես-
նենք թէ դրանք ի՞նչ ջուր են տա-
լիս քաղաքացւոյ։ Ես ձեզ ասեցի, որ
Նրեանի գետինը կայացում է հրա-
բու դիպիմ քարերից և դրանք սարուն-
գակազմ են, տղիներն ծակծկած քա-
րեր են, որոնց մէջ ջուրը շատ հեշտ

է ծրծրում և տնցնում։ Անգ յայտ-
նի է, որ Զրհրները տեղի խորն են
քան թէ տղաքնոցները։ Ի՞նչ էր
կործում արաքնոցների ջրիկ և
լուծուող մասերը, ո՞րք են դնում
որ տարիներ շարունակ արաքնոցները
չեն լլկում, ի հողի է որ այդ ջրիկ
աւ լուծուող մասերը ծրծրումն,
մանուկն հրաբու դիպիմ քարերի,
հողի մէջ և պէտք է հասն վերից
դէպի ներքև և ամենից առաջ պէտք
է խառնուեն ձեր Զրհրների ջրի
հետ, որովհետեւ ձեր արաքնոցները
և ձեր Զրհրները շատ մօտ են մի-
մեանց, ի՞նչ նաև հեռու լինելն, այ-
նու ամենայնիւ արաքնոցներից հո-
տում պէտք է լինի դէպի Զրհրները։
Այս վերջի կործիրը կարելի է որ
ձեզ անհասկանալի լինի, բացատրեմ
գետնի տակ ամենայն տեղ ջուր կայ
մեծ կամ փոքր քանակութեամբ, որ
նաև է պահում գետիներ, այդ ջուրը
անուանվումէ գետնաջուր։ Վեանաջուրը
գոյանումէ անձրևի, դեռերի, տառ-
ների ջրերից։ Վեանաջուրն ծրծրի-
նով, հոտում և ամեն տեղ ունի իր
որոշ ընթացքը, ի հարկէ նա միշտ
հոտում վերից դէպի ներքև։ Վեա-
նի ջուրը հոտում շատ հեռու և
դրա համար էլ երկար միջոց է հար-
կաւոր։ Վեանաջրից գոյանումն և
Զրհրները, աղբիւրները, սրանք
միմեանց հետ սերտ կապում են Գի-
տէ՞ք որ տեղից է գլխաւորապէս

հաւաքուիմ՝ Երեւանոյ գեանաջուրը
կամ Զրհրների ջուրը: Անք Զրհր-
ների ջուրը պշանումէ ձեր աղակա-
նուած առուներից, արտաքնցների
ջրիկ և օդանէ մատկից: Առուի ջու-
րում արտականութեան լուծում
մասերը թէ Զրհրները թէ օդանե-
րը անցնումեն մեծ հեշտութեամբ
հրաքուղիային ղեանի միջով և
թափվումեն Զրհրների մէջ: Այդ
ջուրն մենք խմումենք: Եթէ մեր
Զրհրների և բաղաքի աղբիւրների
ջուրը բիւրական լուծենք, կը տես-
նենք, որ աղակաւում է մերին ու-
տիճանի Երեւանոյ ամենախառնող
Զրհրները կամ աղբիւրները զանիւ-
մեն քաղաքի ամենացածր տեղերում
որ օրինակ Անդրիացոյ պարտեզի
մօտերում: Անկից շատերը կանն,
ւենք: Զրհրի և առուի ջուր չենք
խմում, այլ ջուրը բերել ենք օտախ
քաղաքի տեղից: Այդ ջուրն համե-
մատաբար մաքուր է: Բայց այնու-
ամենայնիւ, աղակաւում է այն գիւղե-
րում, որոնցով նա անցնումէ Երեւ-
անում միայն Զանգուի ջուրն է մա-
քուր, այն էլ ոչ բոլորովին, որ ա-
ղանայ պէտք է դրձ ամենք թէ
խմելու, թէ կերակուրի: Թէ լուռ
ցուելու համար, իսկ բոլոր մնացած
ջրերը աղակաւում են: Պէտք է
տեսն որ քաղաքայիք դրձ չեն ա-
ծում Զանգուի ջուրը, այլ ջուրը վեր-
ցնու մեն առուներից, ուրեմն բողո-

բողոքայ դրձ ամում ջուրը բողո-
քին աղակաւում է:

Երեւան կարելի է մաքուր ջուր
բերել միայն Բաղեղից որ Երեւանից
հեռու է մօտ 20 վերստ Նիժէայի ջուրը
բերենք ղեանի տակով քունդերով (Եւ-
դանից) այնժամանակ մենք կ'ունենանք
ամենապարտական մաքուր և առող-
ջարար ջուր: Ասումեն, որպէս Ղեզան
Ղաղաքեանցը նուիրել է 10,000 * ր.
աղ նպատակի համար: Այդ գումարն
կարելի է որ բաւական չը լինի, բայց
եթէ մենք այլպէս մի նշանաւոր
գումար արդէն ունենք, պէտք է մի-
նացորդը մենք քաղաքայիքս տանք:
Պ. Ղեզան Ղաղաքեանցին և այլ
գործում բոլոր մանակցայիքին
պէտք է մոլորդի բարեխաբեր ա-
փրկիներ համարենք, այդ գործը կը
լինի մի այնպիսի բարեգործութիւն,
այդ նմանք եղած չէ Երեւանում:
Այնպէս գործում չը մանակցի
կը նշանակէ անտարբերութիւն, վե-
րին տառիճանի, որ անտիկ տղաու-
թեան նշան կը լինի: Վերջին ժա-
մանակներում լուծմենք, որ պ. Ղեզան
Ղաղաքեանցին հրաւիրուել է իր այդ
բարի նպատակից:

Մաքուր ջրի հետ հարկաւոր է և
մաքուր օդ: Երեւանն հաւակում է
իր վնասակար օդով, նաեւ զրակաւու-

* Պէտք չէլ ենք որ աւել ջրել է ևս
20,000 ր.

թեան մի կարող էր կորցալ, որ Երևանի օդը մահաբեր է Երևանում ապրողները (ընդհատ լանդ), և բոլորը (անընդհատ անկողնի), Երբեմն տիֆը, աչքացաւն ելն, ընդհանուր և, ամենօրեայ հիւանդութիւններ են՝ Երևանի օդն ի՞նչ է այդպէս փաստուն ստացելը:

Երևանն ընկած է Արարատեան դաշտի հիւսիսային անկիւնում և երկու կողմից պատած է բարափներով: Արեւակը տաքացնում է քարափները, սրանք բարձրացնում են օդի տաքութիւնը մինչև 10° R. ինչպէս եւ անցեալ ամառ ջերմաչափով տեսայ. խի ձմեռը ինչպէս ասում են օդի սառնութիւնն հասնում է երբեմն մինչև $15-20^{\circ}$ R):

Արեւակը և տաք օդն ազդում են Երևանայ ապականոտած գետնի և ջրի վրա, այդ ազդեցութեան հետևանքն այն է լինում որ գետնից և ջրից բարձրանում են մութաւար և օդն ապականոց գորշիկներ (բուղ): Մեր բազարն է մի ահագին, անապատ էր շտանաբան անմարդաթիւով աւրեմն և մի ահագին ազդիւր, վատառողջ և վատահրաւար գորշիկներին:

Երևանցիք ունեն մի օտարախիլի թշնամի, այն է քաղաքի մէջ դանուած ահագին ծախշ (ջիմջիմայ):

Իսկ այդ ահագին ծախշը վեր տեսել, եւ ձեզ յոյժ կը տամ դուք կը տեսնեք ու կը սարսափեք, բայց

հարկուոր է բացատրել ձեզ թէ ծախշն ի՞նչ է. ի՞նչպէս է գոյանում և ինչ է զննողները, Երբ ջուրը մի տեղ կայանաւ, գէշ է տալիս, հեղուկեան ճրճում է և հոտում է, մէջն անախար խօտեր են գուրս գալիս, այդ հոտած ջրի մէջ զոյանում են գորտեր, և թիւրաւոր մանր անասուններ, այդպիսի տեղն առանձնում է ծախշը: Կան բնական և արտեւտական ծախշներ, արտեւտական ծախշներին մի կը շարժուի սղոտերն են ջրի և ուրեղանի ազդեցութիւնից: Ծախշի ջուրն փառւում է, փառւում է նախապէս հողի տնի մասերը որ կարող են փակել: Հողի տնի տեսակ մասերն որ կարող են փակել՝ անուանվում են գործարանաւոր մարմիններ: Արեւակը ազդելով ծախշի ջրի և հողի վրա, փակցում է դրանց մէջ դանուած գործարանաւոր մարմինները, այդ տեղ գոյանում են թիւրաւոր փորոխի անասուններ որոնց կորեխ է տեսնել միայն մանրազկտով (միկրոսկոպով): Այս տեսակ անասուններն անուանվում են մանրազկտան կամ միկրոսկոպան անասուններ կամ բուրջիկներ: Արտնոր զոյանում են ու թէ միայն ծախշի ներքում այդ և ամենայն տան միջ, բակում, ուր կայ անմարդութիւն, մի որտէս ստափձանի տաքութիւն և խոնարհութիւն: Արանց տեսակները բազմաթիւ են, մարմնի ձև-

երը շատ տարբեր են միմեանցից, զոր օրինակ, նմանում են կէտերի, փայտիկների, կարյւ են, թերմէ են, մի քանիսն ունեն ստեր, զլուխ, պոչ, և չանցելու Այդ անասուններն ինչպէս տակի շատ փոքր են, կրանց կարելի է տեսնել միայն մանրագէտով, որ մեծացնում և այդ անասուններին մի քանի հարիւր կամ հազար անգամ և ասելիս Այդ անասուններն ձուեր են դնում և բոլոր մանուկներն սաստիկ տառապեալեամբ, եթէ բազմանալու պայմաններն յաճող են, այսինքն որոշ տառիմանի տառիմանի և խնամախօսի կայ: Բարակերիւնների ձուերը կամ հենց իրենք բարձրանում են իրենց տեղից և լողում են օդի մէջ, քամին տանում, զրանց հետեւ տեղերս Օդի հետ ընկնում են ջրերի մէջ, որ մենք խնամումք, օդի հետ, ինչպես թեան ժամանակ, այդ անասունները կամ զրանց ձուերը մենք ներշնչումք:

Ինչ է նշանակում ջուրը հոտած է, ուղի նշանակում է, որ վերցիւնել կերպիւ ջրի մէջ զոյացել են բարակերիւններ, և որանք բարձրանալով ջրից և լողալով օդի մէջ մնում են մեր քիթի և յարաջանութեան զգացմունք:

Ի՞նչ է ինչ ուղղեցութիւն ունեն բարակերիւնները մարդի տառաջու-

թեան վրա: Ձեզ արգէն սովորեալ կեանքից յայտնի է, որ զարշաճաւ խիւղի չի կարող տառաջարար լինել մարդի համար: Բեկեակն զի տառիւնն բաղնաթիւ փորձեցից չի տոյ անում, որ բոլոր զիւրազական, տարափոխիկ հիւանդութիւններն զոր օրինակ, ախիւր, հարկնքը (խօլերո), գիփակեալը և շատ պրանց պէս վրանդուար հիւանդութիւններ ծագում են և կայծակի արագութեամբ տարածվում են մարդկային հասարակութեան մէջ բարակերիւններից, որ բարակերիւններն են բուն սկզբնապատճառ զիւրազական հիւանդութիւնների: Բարակերիւնները կամ նրանց ձուերը լողում են օդի մէջ ու նրանց ներշնչեալ յետոյ մենք հիւանդանում ենք:

Էթանց ժամանակ է ցոյց տալ ձեզ նրեանց ճահճները: Անցէք պատակցեք նրեանց փողոցները, անկողնիք ու հրճարակները, նայեցեք առուների ափերը, և յատկաւ Առաի յառակից բռնումէ ճահճային անկողնիք խոր, ափերը ծածկում են կապտագոյն, կանաչագոյն և դանաղան խառը գոյների կարգերով: Երծանման մասնաւոր պատճառները և շատ ափ խոտերը: Քիւրաւոր գորտեր բուն են զրել առուների մէջ և իրանց երգերով մարդի զգուխ են տանում: Քննեցեք մանրագէտով առուների ջուրը, ափերի անմաքրու-

թիւեր և կը տեսնէք ձեր առաջի ջրի մէջ շատ և շատ բարձրեւորներ և դրանց ձուերը: Մովք Արեւանայ տուները և բաղերում կը տեսնէք կայնած, հասած ջրեր, տարիներով կիւտած աղբեր ջրի մաս առաւելորդ շատ անգամ անցնում են արտաքինացիների մօտով և հարաբերութիւն տեսնուի միմեանց հետ:

Գնացէք բաղարը հրապարակները ամենայն քողախիտում կը տեսնէք կայնած հասած ջրեր, ագր, տընային անասունների դիակներ, բաց արտաքինացիներ տհազին մեծութեան, դաբանների կառքները և ամենայն ծածուկ անկեր արտաքինացի են դարձրած, որովհետեւ բաղարը չունի արտաքինացիներ, որտեղ հաբին և Միտցրէք Արեւանայ բոլոր առաւելորդ փոքրիկ բոլոց կայնած և հասած ջրերը, ջրի մօտի աղբերը, անասունների դիակները, որ բոլորում են առանների մէջ, ջրախառն արտաքինացիներ և դաբ կ'ոտանար մի ահագին ծաղւային տեղ բաղարի մէջ, որ առեւի փառթալէ քան ինչ դաշտային կամ լեռնային ծաղիւները, որովհետեւ դրանց մօտ մարդը իր բոլոր կեղտով չէ ապրում:

Դնչդեռ տեսար, Արեւանայ օդը սառնակ ապահովուած ու փառնդաւոր է մեր առողջութեան համար: Բոլոր մենք բաւականին առողջ ենք՝ նաեւ Արեւանում գտնվում են 100 տա-

րեկան մարդիկ: Դնչդեռ համայնացիներ, բացառելով սառած 100 տարեկան մարդի առողջութեան հետ:

Մենք բաւականին առողջ ենք: որովհետեւ ունենք մի պահապան, մի փրկիչ: Արեւ այդ փրկիչն դալիս է մեզ օգնելու, մենք չը ճանաչելով նրա փրկարար ոյժը, նրանից դժգոհ ենք: Այդ փրկիչն է Արեւանայ բամբակ Ենչ և քամին: Երբ օդը մի տեղ է իջնէ պատճառով հասում է մեզ կողմից դեպի միւս կողմ, դիպում է մեր մարմնին: մենք տեսնում ենք քամի է փչում, ուրիշն քամին օդաշարժութիւն, օդափոխութիւն է և առեւ ունի: Տեսնենք քամին ինչպէս է գոյանում, այսինքն ի՞նչ պատճառով օդը սկսում է անդափոխել և քամի բարձրացնել: Փոքր կայի հետեւալ օրերը պարէ իմանաք, որ առաջ օդը սառնից նստաւ թէթեւ է: Օրինակով բացատրենք (դրոյց) սենեակի յատակի մօտից մացնէք սառը սենեակը տաք օդ, կը տեսնէք, որ առաջ օդը սկսում բարձրանում է սենեակի վերին օդափոխիչը, իսկ սենեակի ստա օդը ընկնում է և անդադրում է գետնի վրա որոշ բարձրութեամբ: Եթէ հերթիկից մացնէք սառ օդը առաջ սենեակը կը տեսնէք, որ սառ օդը բաւականին արագութեամբ անցնում է սենեակի տաք սլի մէջով, թափուելով սենեակի մէջ և իր ծանրութեան

պատճառով, սեղաւորումն գետնի վրայ, և ճնշումն, արտաքին վերն: Ամենայն սննտակամ վերնի տղակարգերն աւելի ուրիշ են քան թէ ներքինները: Գրովհետեւ ամբողջ աւելի խելիւ ու նար է քան թէ, սաւոր սղը: Ասու պէս իր ծանրութեան պատճառով ջրի պէս վերնից հասնում, դեպի ներքեւ և արտաքինում, անկաշանումն ներքեւի ամբողջ այս ֆիզիկական օրենքը չի մտահոգ: որ կը բացատրի ձեռք թէ քամին խնայէ և պայծառն էինց քննէք Երեւանի քամաւորաւորները: Երեւանը պատած է հիւսիսային կողմերից հետաւոր բարձր տարերով, խի քաղաքի հիւսիս—արեւելեան կողմից դանդաղ, Աւանից ծովը իր 80 վերտ երկայնութեամբ և լայնագոյն տեղեւում՝ մասաւորապէս 10—30 վերտ լայնութեամբ: Աւանից ծովն և Երեւանից մեջ գտնուած տարածութիւնը ուղիղ դժով մասաւորապէս է 20 վերտա Այս երկրորդը և Աւանից ծովը բարձր են Երեւանից 3111 սանտիմէր: Երեւանը բարձր է Մոսկովի ստորաւից 627 սանտիմէր: Աւանից ծովն և նրան շրջապատող սարերի օրն Երեւանից օդից շատ աստի է, և գոնադանութիւնը մեծ է՝ մանաւանդ ամառը, երբ արեւակն ճառագայթներէից Երեւանից քարափները կրակի պէս տաքանում: Էնչապահանք է, որ Աւանից ծովն կող-

մերի օդը Նիզիկայի օրենքներին համաձայնապէս է ինչպէս սաւն օդ վերնից դեպի ներքեւ — Երեւան զոյ: մանաւանդ երբ Աւանից կողմերը ամառն անձրեւ է գարն և սեպտեմբ օդը աւելի սաւնանում: Օդի հասնմը Աւանից կողմերից դեպի Երեւան կատարվում, բրնական և յարմար ճանապարհներով: ուղի ճանապարհներն են ձորերը: արմիք սիւսում են ծովի մօտերքում և Երեւանից մօտ միանալով, մանաւանդ քաղաք գիտաւորապէս նորայն ձորով: Նուստի (գետ) ճանապարհով և ահա Գոսարակի հիւսիսային կողմից (Յունաքիսից): Մոլքան արեւմտիկ ստաւիկ է ամբողջում: Երեւանի շրջակայքը և քարափներն, ոյնքան սաւորն օդը մեծ արագութեամբ է իջնում: Աւանից կողմի տարերից դեպի Երեւան Այդ քամին համարեայ ամենայն որ կայ Երեւանում: Բայց շատ անգամ ընթ դգում միայն նրա երաւարթեան պատճառով: Երեւանից դիտել, որ ամառն ձմեռից յետոյ 4 կամ 5 փամին սկսում, քամին, ոյնքան ոյն ժամանակ երբ Երեւանը երկում արեւակի ճառագայթների տակ: Եւ վերեւն ասայի որ Երեւանից քամին է Երեւանից փրկիլը և իրաւի քամին բերում: Աւանից կողմից մաքուր օդ, մանաւանդ ամենայն փոքր աստի բազ, և բոլոր բազորը, մարբում է քաղաքը, տպականում, վնասակար օդից ու զտրւորներին և

քաղաքի փառաւոր զ օգր տանում, ջրվում, Արարատեան լայնատարած դաշտում երևանայ քամին միայն երկու կողման, մնաւ է բերում բնակիչներին այն, քամին հի սփայ զաւով մասամբ տնայում, կողմ գերեզմանատան վրով է մնում մէ քաղաք, երկով իր հետ գերեզմանատան վրա տակար օգր, երկրորդն է լեռք, որ քաղաքայում է քամին և պատճառում աչքացաւ, լեռքացաւ և ինչ Այդ երկու տնայամարութեան դեմ կարելի է տանել. կողմ գերեզմանատան պէտք է ծածկուի, այսինքն է լեռքը չը տան այն տեղ մարդ թաղել և գերեզմանատան նոր աեղ նշանակել քաղաքից դուրս գլխի հարաւ, իսկ լեռքի առաջն առնելու համար, պէտք է ջրջնել փայտերը, այն ժամանակ երևանայ քամին կը լինի մեզ համար կտաւորի լուպէս տաղջութիւն Այս կերպիւ կը հնազանդեանք թնութեան այդ ումը մեր կամքին է. օգտին Աստծիցս հետեւում, որ երևանայ քաղաքամասնին տաղջագահան կեանքի իրենց մարդագուրբեան կողմէն, կարգով ամենաուղծն է. 1) Նորքը, 2) յետոյ Եհարը, 3) Պեղը, 4) Ժամղղաղը, 5) քաղաքի կենդանը (պոլեյիայի կողմերը) և ամենաուսուն 6) բերդի կողմերը և Ձորագեղը:

Այդ երևանայ այն գիւղերին որոնք գտնվում են Արարատեան դաշ-

տի վրա քաղաքից գլխի յարաւ, այսինքն գլխի Մասիս, այդ մասնայ գիւղացիք ճշգրտման մեր ասականած օղը, որ քամին տանում է մեր քաղաքից, որ ինքն այդ գիւղացիք (Նորագուրթ, Նկարաթ) գտնվում են ամենափառ տաղջագահան պայմանների տակ, իսկ հետագայ գիւղերը փրկվում են մեր քաղաքի դարձելի օղից, որովհետեւ քաղաքի դարձագահութիւնը ցրվում է Արարատեան դաշտում և կարող է միայն լույսն փնտրել պատճառել հետագայ գիւղերում, մանաւանդ որ Արարատեան դաշտը թափում է մարտը օղ Մասիսի դաղաթից և Արաղածի բարձրութիւններից: Արաղածի քամին փրկում է տանում Արարատեան դաշտի օղը Նախիջևանի կողմերը և աւելի ցրվում է երևանայ դուրս եկած քաղաքահաստութիւնը, իսկ կատէք, թէ Մասիսի դաղաթի իսկ ամառը ձիւնապատ է, որ ինքն պէտք է աւելի սառն օղով պատած լինի, իսկ Սեանայ ծովի կողմերն ամառը ձիւն չը կայ, ինչ պատճառով քամին փրկում է ամառ ժամանակ Սեանայ կողմից և ոչ Մասիսի դաղաթից և Արաղածից: Ուղիւ է, որ Մասիսի օղը մշտական աւելի սառն է, քան թէ Սեանայ օղը, բայց Մասիսի սառնամանիքի մակերևոյթը շատ փոքր է համեմատելով Սեանայ կողմերի հարկւրտ որ սառերի և բարձրութիւնների հետ, որ

տեղ օգր սառն է, բայց ոչ Արարատի
օդի ստորձանի շափւոյնու ամենայնիւ
Սեանայ սարերի սառ օդի քանակու-
թիւնը անհամեմատաբար շատ մեծ է:

Երբ Մոսկիւի օդի մի մասը անմի-
ջապէս իջնումէ Արարատեան սա-
հազին դաշտը, կորցնում է իր
սառնութիւնը և զօրութիւնը,
էւ կարողանում հասնել Նրեան,
որովհետեւ Նրեանը գտնվում է Արա-
րատեան դաշտի հեռաւոր ան-
կիւնում և բազմաթիւ գետերը բարձր
է Մոսկիւի ստորոտից 627 սանաչափ-
իսկ դուրս գիւնէր, որ Մոսկիւի սառն
օդը ծանր լինելով Նրեանայ տար
օդից, չի կարող Մոսկիւի ստորոտից
բարձրանալ և Նրեան հասնել պատ-
ռելով Արարատեան դաշտի տար օ-
դը, բայց աշունդը կամ դարունըր,
երբ ձիւն է գալիս Մոսկիւի վրա, կամ
իւն ամառը Մոսկիւն ամառ է և վը-
րէն անձրեւ, կարկուտ է գալիս, այն
ժամանակ Մոսկիւի սառնամանիքի ո-
դի աստիճանը ստատկանում է և
քանակութիւնը աւելանում է, և ա-
րագոյթեամբ իջնելով իր բարձրու-
թիւնից դէպի Արարատեան դաշտը,
պատռում է դաշտի թէւ շատ կամ
չիլ շատ օգր և փչում է 80 վերտո
մոմաւարհով գէպի Նրեան Մա-
սկիւի կողմերից կրկին սաստիկ
քամի: Մոսկիւի բամբն Նրեանի հա-
մար վտանգաւոր է, որովհետեւ Մա-
սկիւն իր ստորոտում ունի Սե գետի

մոտ ահաշին Խաչին, որոյ երկարու-
թիւնն է 10 վերտո և լայնութիւն
10 վերտո: Արագածի բամբն դժուար
բութեամբ կարող է հասնել Նրեան,
որովհետեւ Արագածի և Նրեանայ միջ-
կան շատ մեծ ըլուրներ իսկ ձորերն
ուղեարկում են դէպի Մոսկիւ և իրենց
կողքերը մեծ մասամբ դարձնում են
Նրեանին:

Իսկ տեսնում էք որ Նրեանայ
փրկիչն այնու ամենայնիւ Սեանայ
բամբն է: Նրեանցիք դուք մեծ յոյս
մէք դնիք քամու վրա, որ մարբում է
քաղաքի օգր, որովհետեւ երբ քամին
դալիս է օգր մարբում է, բայց
կարանելոյց յիտոյ, կամ նուազ
ժամանակ բազմաթիւ ուղականում
գաղութին այնու ամենայնիւ շարու-
նակ բարձրանում է գետից և կարելի
է տեսլ, որուայ մեծ մասը դուք ա-
պականում օդ էք ներշնչում: Սենք
պէտք է դնեայ նուազացնենք զար-
շաշնութեան աղբիւրները, եթէ
չենք կարող բարձրացնել:

Ձեզից շատերն ասում են, մենք
առողջ ենք, մեղմում է 100 տարե-
կան մարդիկ կան, ուրիշն մեր օդի
մարբութիւնը բուսարար է: Այս կար-
ծիքն փարատելու համար ցոյց տամ
ձեզ պաշտօնական թուանշաններ:
Առաջ եմ բերում բուսիկների
մոռելիքի և հանգուցեանների թիւը
1870—1879 թ. որ հասարկ է
կարգի է բերել պ. Սահիան Ձեզի-
սկին և տարագրել իր պատռական
աշխատանքի մէջ վերնադրով Վրե-
ան քաղաքը:

ՀԱՆԳՈՒՑ ԵԱԼ ՆԵՐԻ ԹԻԻԸ

Համար	1870		1871		1872		1873		1874		1875		1876		1877		1878		1879		Ընդամենը
	Հայ	Առա	Հայ	Առ	Հայ	Առ	Հայ	Առ	Հայ	Առ	Հայ	Առ	Հայ	Առ	Հայ	Առ	Հայ	Առ	Հայ	Առ	
Սինգլ 1	45	5	41	9	41	4	53	6	64	10	29	1	63	6	40	3	46	1	31	3	501
» 10	80	5	75	5	73	7	102	8	65	4	93	6	57	3	54	8	81	5	86	6	823
» 20	10	1	31	—	15	—	19	3	3	3	17	3	13	1	13	4	14	1	13	1	165
» 30	14	10	29	45	28	31	32	40	17	27	12	8	19	8	17	5	17	7	20	3	389
» 40	15	6	37	5	17	6	31	5	26	8	18	3	19	8	13	4	12	1	23	—	257
» 50	10	4	19	2	27	2	14	5	24	5	10	3	16	1	9	4	13	5	7	1	181
» 60	9	1	15	—	9	1	22	4	19	1	11	—	21	2	21	4	15	1	11	1	168
» 70	5	2	12	1	17	2	15	1	11	2	6	1	11	1	13	2	6	—	11	2	121
» 80	2	—	8	—	5	1	19	—	9	—	2	—	10	—	4	3	2	—	11	—	77
» 90	2	—	4	1	3	—	2	—	2	—	1	—	2	—	2	1	1	1	4	—	23
» 100	1	—	—	—	3	—	—	—	2	—	—	—	1	—	4	—	2	—	1	—	14
Ը	191	34	268	68	238	54	309	72	242	60	199	25	232	30	190	38	209	22	218	17	2712
Ը	223		336		292		379		302		224		262		228		231		235		

1880 թ. Երևանն ու նեղել է ժողովուրդ

Ծուխ				Հողի							
Առև	Հայ	Եւրոպ	Էրան	Առև		Հայ		Եւրոպ		Էրան	
				արու	էդ	արու	էդ	արու	էդ	արու	էդ
46	9509	1318	7	79	76	3216	2759	3232	3041	18	8
2880				155		5975		6293		25	
ընդ ամենը 12449											

1829 թ. Երևանում եղել են բնակիչ ընդհանուր պ. Սահման
 Ձեռնակառ աշխատանքից երևում է — — 11463 հողի
 Իսկ 1879 թ. բնակիչն ունեւոր ընդհանուր — — 12449

1829—1879 թ. (50 տարում) աւելացել է — 986 —
 Պ. Ձեռնակառ ծնունդների աղիւսակից երևում է որ 1870—1879 թ.
 Եւրոպայից Երևանի մասին — 5975 հայից 327.1 հողի
 Հետեւաբար — — 6293 բնակից 344.5 —
 12268 671.6 —

Պ. Ձեռնակառ հանգուցեալների աղիւսակից երևում է որ 1870—1879 թ.
 Եւրոպայից Երևանի մասին 5935 հայից 229.9 հողի
 Հետեւաբար — — 6293 բնակից 212.1 —
 472

1870—1879 թ. Եւրոպայից Երևանի մասին 671.6
 մահ — 472

Եւրոպայից Երևանի ժողովուրդ աւելացել է 199 հողի
 Պ. Ձեռնակառ 1880 թ. աղիւսակին համաձայն, որ ընդհանուր է
 իսկապէս 1873 թ. վերջապէս թեւան ժամանակ, Երևանն ունեւոր
 Հայ և Եւրոպ ժողովուրդ *) 12268. իսկ 1880 թ. Երևանն
 պէտք է ունենայ հայ — — 6955
 Եւրոպ — — 7313
 Իսկ ժողովուրդ մասնաորոշ — — 14268

(*) Միւս տարիներ Երևանը չէր եւ փոփոխւում

№	Հայոց Ազգային Երկաթուղու	Ներհատման 1880 թ.			
		դր- ամ,	ծր- անոց	մահ	մահ- յալք
1	Ա. Սարգիս	2	34	27	+7
2	Ա. Սարգիս	11	42	22	+20
3	Ա. Սարգիս	8	47	45	+2
4	Պարսիկ Պարսիկ	20	118	91	+27
5	Ա. Սարգիս	11	43	54	-11
6	Ա. Սարգիս	9	48	30	+18
	Ընդամենը	61	332	269	+63

Այս տղերակից երեւում է
որ 1880 թ. 6955 հայից
ծնունդ են — 332 հոգի
Հետևաբար 7313 թուրքից
պետք է ծնունդին 349
ծնունդ 681 —

Միևնույն տղերակից երե-
ւում է որ 6955 հայից մե-
ռել են — 269 հոգի

Հետևաբար 7313 թուրքից
պետք է մեռնելին 282 —

մահ 551 —
1880 թ. ծնունդ եղել է 681
մահ — 551

Ժողովուրդ աւելացել է 130 հոգի
1000 ընկերներից մեռել են 386

1870—1879 թ. տարեկան 1000/ից
մեռել է 38.5, իսկ Հանդուսում և
Պարսիկում 1600-ից մեռնում են
22, Եթե այս (22) թուանշանը 1
կամ 2ով աւելանում է, քաղաքը
ընկնում է սաստիկ աղետի:

Պետք է ասել, որ թուրքերի թալ-
ման և ծնունդների թիվն անյատ են:

Այս թուանշաններից երեւում է, որ
քամին չի կարողանում բոլորովին
մաքրել Երևանի տարականում օդը:
Ինչպէս քամին մաքրէ մեր սղը,

էրբ տարականութեան տղերքները
անխափան են մնում, բայց Եթէ քա-
մին չը լինէր, ձեր սերունդը պէտք է
բոլորովին ոչնչանար կարծ միջոցում և
Երևանը պիտի անբնակ դառնար:
Մենք տեսնում ենք, որ Երևանի բնակիչ-
ների թիվը ամենայն տարի փոքր ինչ
աւելանում է, այդ աւելացողները ե-
կզի մարդկան են, իսկ բուն Երևան-
ցին շատ փոքր է աւելանում իր թի-
ւը, գրեաւորապէս օդի փառու-
թեան, և մասամբ երկնայն պա-
հել չիմանալու որսածառով:

100 տարեկանների համար պէտք է
աւելն, որ դրանք մեծ մասամբ եկզի
են, բերել են իրենց հետ առողջ
կազմումը Երևանի օդի աղիւցու-
թիւնը հասկանալու համար, նկա-
րարեմ ձեզ Երևանցու պատկերը
Երևանցին բարձրաւանդակի բնակիչ
է, բայց նա կարծահասակ է, ոսկոր-
ները բարակ են, կազմումը թույլ
է, մարմնի թոյլութիւնից նրա մէջքը
փոքր ինչ կուզի է, իսկ փոքր հե-
տևաբար դուրս ընկած, երեսի գոյնը
դեղնաւուն, գեմբը ժանգոտ, քայլե-
րը դանդաղ, ոչ մի արտաշարժու-
թիւն չէր տեսնի նրանում, նա միշտ
ամբողջալով է ման քայլիս, որովհե-
տե ոտերը փոքր ինչ ծալաւած են
նա երբէք իր ոտերը ման դուրս
քապէս չի ձգի. երբէք կուրծքը ա-
ռաջ գցած ուղիղ չի ման գոյց, որով-
հետե նրա սարսիւղ թոյլ է: Այս
բոլոր մարմնաւոր և հոգեկան պա-
կասութիւններն առաջացել են Երե-
ւանայ մարդակործան օդից և ջրից և
առ հասարակ առողջապա հակառակ
պայմաններից, որոնց մէջ ապրում
Երևանցին ծննդեան օրից մինչեւ
մահը և ժառանգութիւն է ստիպ
իր սերունդին իր թոյլ և հիւսնաւոր
կազմումը իր սղը: Նույն տեսքը, որ

Նրեանցին մինչև ի այսօր ոչինչ չէ
արել իր անողջադատական պայ-
մանները բարձրելու համար Սեն-
թոբրս պէտք է աշխատենք մտքով
ու մարմնով պահել մեր քաղաքը,
որ կորուզանանք զուարթ կեանք վա-
րկել: Իմ ցանկութիւնս էր ցոյց
տալ ձեզ քաղաքի անողջադատա-
կան սրտմանները, իսկ դուք պէտք է
աշխատէ՛ք, օգնէ՛ք Նրեանց անող-
ջադատութեան յանձնաժողովին, որ արդէն
սկսել է իր զործունէութիւնը: Եւ-
րաբանչիւր Նրեանցի պէտք է հա-
մարէ իրեն անողջադատական յանձ-
նաժողովի անդամ և գործէ մեզ
հետ միասին և աշխատէ տարածել
մտքում իրեն պահպանելու, օղ-
տի անհրաժեշտ գաղափարը: Եթէ
դուք բոլոր ոյժով չէք համակրելու
և օգնելու, մեր անողջադատական
յանձնաժողովին՝ պէտք է իմանաք
որ յանձնաժողովն ոչինչ չի կարող
անել: Ինչք յոյս մէք դնի մի-
այն ինձ վրա և անողջադատական
յանձնաժողովի անդամների վրա, ո-
րովհետեւ անանց ձեր օգնութեան
մենք ոչինչ չենք կարող անել: Եթէ
դուք հասկացաք, որ մեր թշնամին
մեր տանն է ասորում, պէտք է միա-
նանք և նրան դուքս վաճառենք մեր
տնից: Այո է կեանքի դիտարկումը
մանր, որ կորուզանանք ազատ և
անողջ կեանք վարկել:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՆԵՐ

Յշտիկն, (ՄԵ 188) յայտնում է
Ախալքաղաքից, որ հոկտեմբերի 3-ից
տիրումէ քաղաքում կադուստ հազ
(կօկկեշ) և կարմրակ: Պատում է,
որ ոչ ոք ուշադրութիւն չէ դար-
ձնում այդ ցախ տապն տանելու
համար, որ նաեւ քաղաքային բժիշկ
չ'ունեն:

Պէտք է ասել, որ քաղաքային
բժիշկը նոյնպէս կը բժշկէր հիւանդ-
ներին՝ ինչպէս և Ախալքաղաքի մի ու
բժիշկները, լաւ թէ փոքր Փրկու-
թիւնը քաղաքային բժիշկ ունենալու
չէ (թէպէտ և շատ հարկաւոր է),
այլ փրկու թիւնը քաղաքացւոց ձե-
ռին է: Անե՛հ արգելք Ախալքա-
ղաքացիք մի որ և է անողջադատա-
կան յանձնաժողով, որ հոգար քա-
ղաքի անողջադատական սրտմաննե-
րի վրա, որպէս զի դիտարկեալ հի-
ւանդութիւնները դժուար ծագէին,
իսկ հիւանդութիւն յայտնուելուց
յետոյ իսկոյն տապն տանէին: Ա-
խալքաղաքի ժողովուրդն ընդունա՞լ է
արգելք լսել և կատարել այդպիսի
յանձնաժողովի կարգադրութիւննե-
րը (չէ՞ որ մի քանի կողմ պէտք է
մտխոյն), թէ պէտք է քարկծեն տ-
անողջադատական յանձնաժողովի կար-
գադրութիւնները, տանելով օրինակ
Նրեանցիներին:

Եւրաբանչիւր Էպիփեմիայի ժամա-

նակ տալնուպաւ բժիշկն է առողջա-
պահական յանձնողովքը, որ մար-
բու մէջ քաղաքը և մարքութիւնն է պա-
հանջում քաղաքացիներէն, իսկ առ-
ջու ելմէ իրենց օգուտը հասկացող,
խելացի մարդիկ են, որոնք է ճշտու-
թեամբ կատարեն այդ պահանջները:
Մերում են արդեօք խաղաղութիւնը և
մարքութիւնը, թէ Նրեանցոց նման
երկրպագում են տալնույն կերպ կեց-
առաւ իրենեանքին Նմէ մէջ քաղաք
կամ անձն կամեանում, մահացնել
իրեն, նրան վիճելն սնկութիւն է և
նա որոնք է պատմութի մահով:

* *

Առջ Բաշածը. Նորերումն Փարի-
զում կատարու մէջ մի մարդավաճառ
խաղաղան հանգիստ: Արեւական ծէսը
կատարելին աւեր Սեպուստինի եկե-
ղեցում: Փողոցաւորը զապազի հե-
տեւից արդէն մահ էր Սեն - Նէնան
գերեզմանատունը, երբ ջահ տանող-
ն երկից մէկը ապաղախեց շահագործաւ
Խաւաք, և դժուար եւ, ինչ հարբած
եւ, պատասխանում ջահ տանողին
նրա ընկերը: Դադարը փնտմին ար-
գէն գերեզմանի մէջ էր հանգիստ
կանները յանկարծ պարզ լսեցին դա-
գաղի մէջից. շօնեցէք, սգնեցէք:
Հանգիստեաները առջին րոպէն պար-
հաւած մնացին, բայց չուսով բարձ-
րացրեցին դադարը, բացեցին և տե-
սան, որ փաճառ տկանը, սաղէ: Այդ
կարծեցիակ հանդուգեցին տարան

առ ն և ապաւ են թէ նա այն առ-
ախանի կողմէն ելէ, որ կատար-
ջանայ:

* *

Պոլ խեղդիւ (Բաշածում-Բիւն): Նիւ-
եօրկի զատարանում քննութեւն հե-
տեւալ պործը. մի գերանուհի Տե-
րեզու Ռիմնէիկէր (նրա երրորդ մար-
դի ազգանունն է) մեղադրուել էր
զատաստանի առաջ, որովհետեւ յայտ-
նաւել էր, որ նա 14 անգամ պա-
կուել է և նրա մարդիքը դեռ ապրու-
մէն: Մեղադրութեւն 20 տարեկան է:
Առաջին անգամ պատկուել էր Կարդ
Տէմպէրի չեալ, որ բերել էր այդ կն ջ
Ամէրիկա Թոլնելով այդ մարդին
Տէրեզան ալիշի էր մարդի գնացել,
յետոյ մի երրորդին ելաւ Այդ կն ջ
պատկուելը կատարութեւն, ի հարկէ,
զանազան քաղաքներում, որ փրջու-
պէս յայտնեցին իւրով 14:

* *

Առաջաւոր. Բէ դինի յայտնի պան-
դուպակներէն մէկը պահումէր եր-
կու. կողքի պաւիանների աւանակից:
Մի օր պանդուպակաւ մի քանի ժա-
մով հետացաւ պանդակից և կա-
պկները, զանազան խորամանկու-
թիւններ զործ լսեցով, գործ
էն եկել փանդակից (գաճառ
զա): Այ մի կերպով շէն կարգա-
նում բռնել նրանց և կրկին փանդա-
կը նստացնել: Այդ երկու կապկներ-
ը մտան այն սենեակը, որտեղ դր-

բաժնի զանազան քաղաք — խմբաներ (յիկար): Առաջիկները կոտորեցին լիկտի շէշերը, և խմելով հարբեցին: Հարբած ժամանակ կոտորեցին շատ ամեններ, շուտ տուեցին պահպանները, կոտորեցին կարասիքը և լուսամուտները, պատուեցին պատի թղթերը: Բայց խմելքները վերջացան կատարեցին իրենց դործը և երկու կապիկները հարբած, անզգայ, ընկան դեռնի վրա: Առաջիկներին զրկեցին ժանկակը և գրանդ: Քնած միայն 30 ժամ շարունակ:

* *

Ինչպէս իմանալ չա՞նք է Եկ. Կէ: Այդ իմացութեան մասին կործրութիւնն է, ինչքան ձուն համարումս այնքան էլ նրա կործրութիւնը պատուում է: Գէտը է լուծել 9 միտայ աղ 1—2 բաժակ ջրում (կէս շտոֆ) և ձուն դրել մէջը, այս որուայ ձուն խկոյն ընկնում է ջրի տակը, երեկոփանք բոլորովին չէ ընկնում: Ետեղ 3 որուայ ձուն լողում է ջրի մէջ, բայց չէ բարձրանում: Երեկոփանք 3 որուայ ձուն 3 օրից տակը հին է, նրա մի մասը դուրս է գալի ջրից և ինչքան աւելի է հին լինում այնքան աւելի մեծ մասն է գուրս գալիս ջրի մակերեսովից:

* *

Ապակեայ Թէլեր: Ապակեայ թէլեր պատրաստելը կամ թէ ապակիից բաժրակի նման բան շինելը նոր է,

բայց ապակիից շինել այնպէս տուած գական թէլեր, որանցից կարելի լինել շորի նման բան դործել մինչևի պիտի չէր յաջողում: Նորերումս Ամերիկայի հիւսիսային միացեալ նահանգների Պիտսբուրգ քաղաքում հրարեց Ատէրէրդի գործարանատը (Ֆաբրիկան) մի այնպիսի մէրկնայ, որով կարելի է ապակիից թէլել քաշել և փաթաթել կծկի վրա ինչպէս բամբակի թէլերը: Այդ թէլերն այնպէս առածագական և կակուղ են որ զրանցից կարելի է գործել ամենայն կերպ շորեղէն:

Ապակեայ թէլերը կարելի է ներկել գունազան գոյներով, որը տալով շորին մի առանձին զեղեցիկութիւն: Նիւ—Նորկում այժմ ծախում են ապակեայ շորեղէններ: Երանցից ամենազեղեցիկներն են սկրոյները, մանաւանդ երբ գրանդ լուսաւորում են լինում: Կազով կամ էլէբորիկական բոյսով: Այդ թէլերից պատրաստում են կեյծ փետուրներ, որոնք շատ նման են խկականներին: Ապակեայ թէլերին աւելի լուս գոյներ կարելի է առել քան թէ միտաքսի կամ բաժրակի թէլերին: Ապակի պատրաստելու նկատել են, որ ապակիից չստանում շատ նոր փոշի որ փափուկար է թօքերին, այդ պատճառով Ատէրէրդի գործարանում գտնվում է այժմ լոժիկների յանձնաժողով, որ քննում է այն հարցը թէ ապակեայ

թելեր և գրանցից շարեղին պատ-
րաստերու ինչ ապրիցու թիւնը ունի
մարդի ասող ըստ թեան քրտ :

* *

Եղբայրներն հարգելի : Այս բանի
մասին մարմնի մէջ ելեքարտականու-
թիւնը կ'ըստ մէ և լարվում այն-
պէս, որ որոշ պայմաններում հա նու-
մէ վերին աստիճանների : Այս ան-
նկատելի մանաւանդ ցուրտ և չոր
կլիմաներում : Անկլիացոց բժշկա-
կան յայտի «Լանսէ» (Lancet) թեր-
թում յայտարարումն, որ Կանա-
դայում սակայ պատահում տեսնել
մարդի, որոնց բուժման է մասը
մտեցնել զագի հոսանքին որ մասն
երկն : Այդպէս բնականա թիւն ու-
նի ամերիկական յայտնի ֆիզիոլո-
գիոֆէսոր Նեմանգը : Այդ բնականու-
կութեան մասին պրոֆէսորն ինք
գրաւոր յայտնել է իր բժշկական
յօդուածներում : Ամերիկական ճա-
նապարհորդ Միտչինսոնն աւելի հե-
տաքիքի փաստեր է պատմում : Կեն-
դրանական Սֆրիկայի տրեմոհան մա-
տում, նրան պատահեց բարկացած
ժամանակ մարակել նեղրին, զար-
մացած էր մնացել, որ նեղրի մար-
մինը կայծիր էր տուել, նա աւելի
զարմացաւ երբ տեսաւ, որ նեղրները
փերտելումն այդ գիպումին ինչ-
պէս մի սովորական, ամենօրեայ բա-
նի : Առաջով նա համոզուեց որ երբ
այդ (մթնոլորտը) լինում մի որոշ

գրութեան մէջ, իւրաքանչիւր նեղ-
րի կաշվից կտրել է կայծեր դուրս
բերել, որի համար պէտք է միայն
նեղրի կաշին շփել, կամ թէ ձեռ-
տալ : Այն նեղրները, որոնք պանդու-
մն հանդիսա հոգեկան գրութեան
մէջ, նրանց կաշվից կայծեր չի կա-
րել արտադրել :

* *

Լաւել : Դոս Կոնֆլուաց գետեր է : Նե-
վադա շտապի, Կորսոն քաղաքում,
մէկ կին ցանկանալով հաշակուել
գործար ծաննների նման (որ 40 որ
ծում էր պահել) յիստք էր տուել ի-
րեն 45 որ լուել : Նա սկսեց լուել
տաւառական Ծ ժամկէ և 3 որ համ-
բերութեամբ կատարեց իր խառնուել :
Բայց այդ ժամանակամիջոցից յետոյ
նրա զարկը (նամգը) սկսեց շատ թոյ-
լանալ և նուազեց նրա շնչառու-
թիւնը : Այդ կնոջ գրութիւնը այն
աստիճանի փառացաւ, որ բժիշկը
սկսեց վախնալ, թէ մի զուցէ այդ
կինը մեռնի : Բարեկամները սկսեցին
համոզել նրան, որ հրատարակ իր
խառնումից, բայց նա չէր համաձայ-
նում : Տեսնելով գրա հակամտութիւ-
նը, սկսեցին պատմել այդ կնոջ ներ-
կցութեամբ այն իրադարձութիւնները,
որ նրան քաջ յայտնի էին և գիտ-
մամբ ծանուած էին փաստերը : Լա-
ւել խառնեցութիւնը և տեսնելով,
որ փաստերը ծանուածն, չը կար-
գացաւ : Համբերել և խառնուելով

խառնեցու թեան մէջ խօսեց տառ
մամ անգղար :

* *

Դաւիթ աստուծոյ Գրքի : Թրանսիսցի Ե-
տեմարան : Լ. Գրատարան Բերկէն
ոյաշարանու մէջ Սարսէյ յիւմ մէկ հո-
մարեայ թէ կիսով չափ մանկոցած
փաճառականի գործը : Գործը ամեն-
ընց կախ էր սոյդ փաճառականի ա-
պագան : Փաճառարներ տարաւ զրա
գործը : Առճառականը ուրախացած
հարցրեց իր փառաւորանին, թէ ինչ-
քան պէտք է վճարէ գործի համար :
« 50,000 ֆրանկ » արտաստականից փառ-
աւորանը : Առճառականը ասեց պա-
հանջած զումարը : Մի և նոյն օրը
Բերկէն ու զարկեց այդ փաճառակա-
նի աղջկան 50,000 ֆրանկը, մե-
կագորով : « Հարստիքի պարգև » : Այդ-
պէս վէճան մարքից հասկանալի է,
որ Բերկէն իր ամբողջ կեանքում
աղքատ մնաց : Մէկը մեղադրեց նը-
րան անելով : « Կուք ձեր կեանքում,
պէտք է կեանայիք, որ միլիոններ բորձ-
րացնէիք » : « Այլ ոչ » : արտաստականից
Բերկէն, « բաց պէտք է խնայեմ
(որ հնազանդութեան նշան է) : Ի կ
եա խնայեմ, զրախ ետայ չեմ օր-
րում » :

* *

Սրբապետի Գրքի : Ապրապեան նա-
հանդի, Սորսէնի պիւզում անցում
մէկ օտարականի կիս Արաֆիա Անտոն-
ով : որ 123 տարեկան է, կարելի է

նախ աւելի ծէր լինի : Այդ կնոջ էրի-
կը ծտացած է կիսը Պաղա Լաւո-
մանակ է : Աւաթարի հետ պատերազմ
նէր է գետից : Պատերազմներում
այդ կինը հետեւ է իր էրիկին : Ազա-
Ֆիկէն անկեց է երկու եղբայր, սը-
րանք մեռել են : մէկը 98 տարեկան,
իսկ միւս 195 տարեկան Մինչեւ պատերա-
զմից առաջ Անտոնովն, բաւականին
առողջ է և ջանքի հարստից փառ-
չէ մահում : Միայն երկու տարի կայ,
որ կար անկուց ձեռք է վնասել : Նրա
յիշողութիւնը արտառական է : Դիւ-
զում նա պատմութեան մասն կկող-
գիւրէ : Արգէն շատ մամանակ է, որ
նա գրկուել է իր աղքատիկներից և
գիւղացիք համարելով նրան իրենց
երկրի ամենածէր կին, կերակրումն
նրան : Նոյն օր կիս մի ամառկին, ամն
տներին Արաֆիայի բամբակ պէտք է
ուզարկին : Պէտք է առնէ, որ այդ ծէր
կինը որն ամենմէն լուս ամառական
օրով և գիւղացիք բացառումն
նրա երկայնակիցութիւնը :

* *

Առաջնորդի Գրքի : Մի քանի
Ֆիզիոլոգիքի փորձերը ցոյց են տա-
լիս, որ իշտացի չէ ընդունում այն
կարծիքը, թէ աստած մարդին չը
պէտք է ասել տառ անեմակ նրան
ու չի բերելու համար : Արհեստա-
կն : Ֆիզիոլոգները խորհարդ են
տալիս, աստածին իսկից տար ջրի մէջ
գնել 30 ամառական Բեռլինի ջրանո-

շափով ($\pm 30^0$ Բ.) և սենեակը առ-
քայնել $\pm 23-25^0$ Բ.: Փորձեր
այդքն են շերտի վրա: Շերտն Երկար
ժամանակ պահել են օդում, որ 17
աստիճան սառն է (-17^0) և յետոյ
ձիւտել են ջրի մէջ որ 15 աստիճան
սառն է (-15^0) և այնքան պահել են
շերտն այդ սառը ջրի մէջ, մինչեւ
որ շան շնչառութիւնը կարուել է:
Հսկելով միայն՝ որ սրտի բարձրիւն-
ները չը դադարեն: 20 աստիճան
շերտից, որոնց վրա փորձեր են արել,
կամակաւով սառը սենեակում ուշքի
բերել՝ սաակել են 14 հաս: 20 շը-
րտից, որոնց ապուել են սառը սենեակ,
սաակել են 8 հաս: 23 շերտից, որոնց
լիւրացրել են առաջ ջրում: Բոլորն էլ
առողջացել են: Առանձին ուշադրու-
թեան արժանի է այն արտադրութիւնը,
որով վերադառնումէին շան ամբողջ
մարմնի գործողութիւնները. առաջ
ջրում լիզակներու, ի հարկէ այդ
կատարիւթէր այն պատճառով, որ
արիւնը ամենաբարձր և շատ անբա-
նում էր:

* *

Տառ Էմիլը, պատրաստում են հե-
տեւայ ինքսիւս մի քանի ան-
գամ ծաղած քաթմանի թերջում են
սառը կամ առաջ ջրի մէջ և բա-
ւակմանի քամկույց յետոյ դնում
ցաւած ուղի (բղիւ փորի կարծ-
րի և լին) իրա: Բաթմանի վերջ քա-
շում են դրանից փարք ինչ մեծ մաս

շոր (կէնկա), մօտշորի վերջ դնում
են դրանից փարք ինչ մեծ ծաղած
փլանել և կապում են: Փոխել
պէտք է միայն այն ժամանակ, երբ
թերջած քաթմանը շորացած կը լինի:
Տաք փաթէթ շինելու սովորա-
մէշա հաշիւուար է պահպանուիլ
քամաւց: Տաք փաթէթը կրկէք
վնաս չի կարող բերել և մշտական
պաւա է բերում: միայն լիցիւ ալը-
ւած չէ պիտի վրա տար փաթէթ
շինել: Սահէք առաջ փաթէթը ձեռ-
մտովնի ցաւած մասի վրա (բղիւ
փորի կարծրի) համբերութեամբ,
կանոնաւոր կերպիւ, ցանկաց մէկ օր և
առաջ կը դադար, խել վնասը երբէք:

ԲՈՇԿԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՄԷՋ:

Երբ երեխի Բաշ Գալիս է (անդինայ
կատարողն) այսինքն լիզուակը և
նշագիծերը օգտւում են, ստորոքը (բա-
ղազը) կարմրում և երեխին չի կա-
րողանում կու: առաջ, եփում են
շորաշիթը թանձր, քսում են քաթմանի
վրա և քաշելով բուլի վրա դրանից,
որը մի քանի անգամ փախում են:
Այս անիւտն վնաս օգտաւէա է,
որովհետեւ դա օգտւում է ինչպէս
առաջ փաթէթ (առաջ կոմպրէս) խել
շորի թթման հանում է բղիւ առ-
քաթմանը:

Արեւնայի հիւանդութեան, զիմ
զործողութիւնն են հետեւայ, թաթա-

խուս՝ են մի քանի անգամ ծաղած քախմաք արագի մջ և վրէն քրտում են ստարեն ոյց քախմաք քաշում են րդի վրա և օգր մի քանի անգամ փոխում են ոյց միջոց էլ օգտաւտ է և տգրումէ ինչչէս աւար փախմէս Ենչ փախմէս էլ որ փնն քդի վրա ուէտք է հիւանդն իրեն ոյցադն պահպանէ որ քանու ընտայ քու գր և ուէտք է ոււաի գլխու պապէն ջրիկ կերակուրներ և չուաի թխուս կծուս և կռչուրաներ և որո՞ւ չա՞ծի խմիչքներ:

* *

Ասորած ուրի սաղոցնէլ (անշարժ կապի Լէթէ ուկրը (օաի թեի) կուարուէ է և գրուից վերք ըս կայ կտորածը կապում են հետեւալ կերպիւ:

սե ձուր՝ — $\frac{1}{4}$ գրվածքայ
մաստակ — $\frac{1}{4}$ գրվածքայ
տաքայնելուց և լաւ խառնելուց յետոյ, քսում են կտաւի վրա: Վրաւով կապում են կտորած տեղը: Արից փոքր փայտեր են կապում: Ասորած ուկրի ոյց կերպ կապին ոյցն նշանակութիւն ունի, որ սակրի կտորած ծայրերը անշարժ պահպանուեն, սրովհետեւ շարժուլ ծայրերը կոչել չեն կարող մի միանց:

* *

Ճճ՝ անշնէլ — ԳԳ՝ (Աւարտք-սաղիօ)՝ ՍՅ՝ մարդ սաղ ծուս է գտում և սակրը տեղից փոքր ինչ

գտաւ է քնկում յետոյ կրկին իր տեղի մտնում: Ետում են օտչ ճէճ՝ անշաւ: Վրա ցուր կտրելու համար փնում են ցուած տեղի վրա հետեւալ կախուս վերցնում են մէկ տալին տակրիկայի միակալ մէկ թիղ լայնութեամբ: Չ ձուս գիտուց հարում են և չապապում են Չ լայնի գրող շրեշտի հետ քսում են միակալի վրա ոյցն տարածութեամբ ինչ քան հարկի է և տաւար փախմախում են ուաին կամ ձամ քնկած տեղին: Եյս կախուս ինչ օգտաւ ըս բերի գտնուս փնտաւոր չի կարող լինել:

ԲԱՂԱԲԱՅԻՆ ԲՅՇԿԻ ՁԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻՔ

ՔԷ. Բարե ոյ. Պետրաս:

Պետրաս. Բարե թիչի ջան:

ՔԷ. Ենայէս երեւում է գործերը լաւ են գնում, որոքոնք մեծացրել ես, Աստուած բանդ յաջողաց:

Պետր. Պ. թիչի, ամեն բան լաւ, համա մի տարեկան երեկոյ ունիմ շատ հիւանդաց, կորսո՞ղ էք մեր տուն դալ, տեսնել երեխիս:

ՔԷ. Լաւ, գնանք:

ՔԷ. Բարե Մարիամ:

Մարիամ. Այ, բարով եկալ հաղալ թորին, ինչպէս ես լաւ ես, մեր ինչպէս ու լաւ աւ չա, ուղում էիս մի ձեր տուն գալ, հենց էս օր է:

յուց էի յյցում ու սող տարի ժա-
մանով չը դըռայ, որ ձեզ մօտ գայի:

Քժ. Բան չը կայ սիրելի Մարիամ,
մեր առն ձեր տուն մօտիկ ա, երբ
կարողանաս կը դաս, տեսնեմ կրկնիդ
խնն է ցաւում:

Մար. Ախր երկիս մի քար սրտ
է, էս մի ամիս ա հիւանդ ա, լուծ,
լուծ, էլ իլըջ չը կայ գրտ ձեռից,
այդ որ յալիս ա, փոսին խփում,
հէնց օյիններ ա հանում, որ մեա-
ցել ենք մօթալ:

Քժ. Երկիսդ յա՞նի ստրեկան է:

Մար. Երկու տարեկան ա, ծրծից
հաղա չնր կարել, ասումեն, որ դեռ
փող է ծրծից կարճը մի երկու տա-
րի էի պէտք է ծիծ տամ:

Քժ. Նա՛ն լաւ կ'անեա Մարիամ
ջան, բայց բիշ մի բան պատմեմ ծր-
ծից կորելու մօտին. մի տղայ 7 տա-
րեկան էր և գրտ մոցրը շարունա-
կումը նրան ծիծ տալ: Մի որ գը-
բանց բարեկամներից մէկը առն մը-
տա, տեսաւ, որ սյդ տղին կանդ-
նած, մօր ծիծը երկու ձեռով բը-
նած ծրծումէ Բարեկամը դարմանա-
լով ասեց, «ո՛յ տղայ չես աման-
շում, եթա մարդ ես դասել, հալտ
ծիծ ես ո՛ւտում. այդ տղին մօր ծի-
ծը երկու ձեռով պինդ բռնած, պը-
տուկը բերնիցն հանեց ու բար
կանալով ասեց, «բեզ ի՞նչ, քո հօր
էն»

Մար. Է՛հ, որ բժիշկ

Քժ. Այո՛, սիրելի Մարիամ, մօտի
տուր, որ սյդպէս բան տղիդ հիւս է
չը պատահի: Բայց մինչեւ որ հի-
ւանդ է ձեր տղին, ձեր կաթից ա
եղի բան չը տաք, էս դեղն էլ խմա
ըլերէ:

* * *

Պարո. Բարե. որ բժիշկ:

Քժ. Բարե Պարո:

Պար. Մի շարաթ տաւջ, որ տղիս
դեղ տու եցիր, էն դեղի վրա, բաւա-
կանին լաւ էր որդիս, բայց էս որ
յանկարծ աստիկ անհանգիստ դա-
նաւ և արիւն է լուծում, խնդրեմ
դիմոր տես, ի՞նչ Յստո՛ւած կը սիրես:

Քժ. Նեանք, տղիդ գլուխը մի մ'յին
եկամ կա՛ք:

Պար. Չէ՛ որ բժիշկ, էնպէս ենք
պահել, ինչպէս զուր հրա՛ տղել էիր:

Քժ. Մարիամ, տղեդ Ե՛րբ է սկը-
սել արիւն լուծել:

Մար. Երէջումանից ա:

Քժ. Ի՞նչ էք ասացրել:

Մար. Ըսկէ՛, կաթիցս աւելի բան չի
կերել:

Քժ. Ուրիշ բան չէ՞ք տուել:

Մար. Երեզ լոց կըս, մի բիշ պը-
նիր ու խխար տու եցիր: Մի բան տաւ
որ հանդ տանայ է՛, Ե՛տար, առ
կապի:

Քժ. Ձը գիտեմ, սիրելի Մարիամ,
բողկեցիք հարցում, նրա գեղն եւ
տաւել, նա էլ բեզ ուղիղը կ'աւա:

Ա. որ. բժիշկ կենա հիւանդ է
խնդրեմ մեր տուն դար:

Բժ. Ահադ պարկած է, թէ ման է
դարձաւ:

Ա. Ե՛հ, զայ նաչարի ման ա դա-
լիս:

Բժ. Գնանք:

Բժ. Եւարե. ձեզ. Հիւանդն ո՞րն է:

Ա. Ե՛յ, սա է:

Բժ. Խնչ է ցաւում:

Ահադ չի պատասխանում. և միջքը
դարձեալ մէ բժշկին:

Բժ. Ե՛հ, առտ տեսնեմ ինչ է
ցաւում:

Պատասխան չը կայ:

Բժ. Ե՛յ, ինչի լեզու. չունենա:

Ահադ ժըլաւորով պրպրպում, միջ-
քը բժշկին դարձրած:

Բժ. Օ՛հ, հենց էա եր. պահաւ:
Խնչի պրպրպեցիր:

Ահադ դիտե ազրուել աշխրի վտից
մինչե թերանն է. քաշում:

Բժ. Վ՛եր կաց, վեր կաց կայ-
նիր, անթի է. պրպրպում որ մնա
մի անբազում թիւն է. կը պատահի
ա. բարբոսին կը խալաւաւորուեա:
չուն վեր կաց:

Ահադ վեր է կենում ծպտալով:

Բժ. Ինձ բերել են որ քեզ գեղ
տեսնէ իսկ դու. հարցիս պատասխանե-
լու անդ պրպրպում ես ա. պինդագու-
թիւններ ես անում: Կրե՞ղ որ ձեր
տան մօտովն անցնում էի, ի՞նչ
լու աշունցներ կը տալիս ձեր հա-

րեանի տղջկան, ձեռք աշխարհ էր
քցել: Սաւա ամառին էլ մի բան չի:
Եւթմը լաւ է. բայց պէտք է
տեղեակ լինի. իսկ բժիշկ առաջ քաշ
կենալը, միջքը նրան դարձնելն ա.
մանաւանդ պրպրպելը բարբոսին ա-
ւելորդ բաներ են. հասկանցար:

Ահադ. Հաւանցոյ:

Բժ. Ե՛հ, փախք Կառաւոյն. առա-
ինչ ա ցաւում:

Պատասխան չը կայ:

Ա. Պ. բժիշկ կեանք կու՞ն ա ցա-
ւում, համ էլ երբեմն դադայում
ա:

Բժ. Եղբայր, կեանք լեզուն քեզ
են տանել: Հարեանի տղջկան կա-
րող է աշունց տալ, համ քաշի
Պաանը նստած ամբողջ երեկոյ գը-
րոյց անել, իսկ ինձ հեա լայեղ չի
անիլ խօսելու, ետեա խալաւաւաւ
բան կը լինի որ դուք էք անում: Ե՛յ
ինչի խօսելու մն, կամ բժշկին պա-
տասխանելու մն ի՞նչ անթի բան
կայ, տաւ մի անանեմ է:

Ա. Պ. բժիշկ, յիմար օղլու շաղաւ
չի հաւանում:

Բժ. Չը գիտե, որ երբ մարդ հեար
խօսում է. պէտք է պատասխան տայ:
մանաւանդ որ եղ մարդն էլ բժիշկն
է, որա համար էլ ինչք ա. գիտա-
տութիւն է պէտք: Ե՛յ ազայ, ու լոյր
խօսիր. առա թէ սուտ ամառնը մեր
կիսկիները իրենց համար սովորութիւն
են արել, պարկեշտ ձեւանալու հա-

մար: Կն ժամանակ տառածից մարդ կը
հաւատայ:

Ա. Լաւ եւ տառած պ. բժիշկ հա-
մա . . .

Քէ. Համա...մա արիւ տրի շք
խոսկան կնիկ: Բարեւոյն: պահած
կնիկ: զանգուարն կողպած կնիկ:
արի տեսնեմ: ցաւ հոսկանամ:

Ա. Երեւի Ժոա արի' է:

Ամը մտնում է: որպէս թէ ա-
կանայ:

Քէ. Լաւ ցաւ հոսկանայ: առա-
տեսնեմ ի՞նչ պոկանայ: Եւ եւ
զեղատունակը երկու պէզ կ'առանար:
մշտնը կանոց բեր: իսկ ջրիկ դե-
ղից խմիր օրը երեք զգալ: Ս'նար
բոլի:

Ա. Բ'աղէ դնաւ պ. բժիշկ: շատ
շնորհակալ եմ:

Քէ. Ե՛, կնիկ միտ անդամ: լոյսեղ
կանեն հետ մերթաւ արեւ խոնկ:

Ամը: Ժողովով: զաւթը ամբ-
ստնայում է:

ՅԱՅՅԱՐԱՐԱԹԻՒՆԵՐ

Առողջապահական թերթի բաժա-
նորդներն խորհուրդ ենք տալիս պահել
թերթի համարները արգելահաւ. խոմ-
բազրուիիւնը կ'ա զարկի իւրաքանչ-
իւր բաժանորդին երեսի Բուզձ ամ-
բողջ տարաւ պ գանկով: որպէս զի
արեւի լինի բոլոր համարները մի
երեսի մաս կապել եւ հարկաւոր

ժամանակ պատել մի օր եւ է հի-
ւանդութեան պահպանելու ձեռք ելն:
Ստաբիլիտէթ օր թերթը հարկաւոր
կը լինի ձեռք երբ հիւանդ լինէք եւ
շեմանաք թէ ի՞նչպէս պէտք է պահ-
պանուէք:

Առողջապահական թերթի իւ-
րաքանչիւր տարաւ պ համարները
միասին կը ծախուեն 6 մանկթով:

Արգելահաւ. Առողջապահական
թերթի տնօրէնութեան թիւը ա-
ւելանում է օր իւր օրէ եւ առաջին
համարից սլէ եւ չէ մնացել: Խմբա-
գրութիւնը կարգադրութիւն է արել:
որ առաջին համարը կրկին սպա-
րուի նոր բաժանորդներին բաւական
նութիւն տալու համար:

Երևանի թիւն լանդրում Առող-
ջապահական թերթի բաժանորդնե-
րին: Նամակ գրելու անուն եւ օղ-
գանունը պարզ գրել: որ կարելի լի-
նի կարգաւ:

Առողջապահական թերթի իւրա-
քանչիւր բաժանորդ կարող է գրա-
ւոր առաջարկել խմբագրութեանը:
առողջապահական միջաբերակ
հարցեր լուծելու: Այլ միջոցով հե-
ռուից կարելի է լինի օգնել եւ յայտ-
նի կը լինի թէ ո՞ր հարցերուն մո-
ղովորդն ունի հարկաւոր: Հարցերը
կը տպագրուեն որպէս զի աշխատակ-
ցող բժիշկներն եւ կարողանան պա-
տասխաններին մասնակցել: Հարց ա-
ռաջարկողներին անունները եւ օղ-
գանունները չեն տպագրուի:

Օգի բարեխառնութիւնը Լըբանում 1881 թ. Օգոստոս ամսին
Քեօմիւրի ջերմաչափով.

Ա. Գ. Թ. Ե. Ն. Թ.						Կ. Է. Ս. Օ. Ր.						Ծ. Ր. Է. Կ. Ն. Ժ.					
Արեգակի տակ			Շուարում			Արեգակի տակ			Շուարում			Ար. տակ		Շուարում			
Ժամ	Տարութիւն		Ժամ	Տարութ.		Ժամ	Տարութ.		Ժամ	Տարութ.		Ժ.	Տար.	Ժամ	Տարութիւն		
	ժամ.	րոպ.		ժամ.	րոպ.		ժամ.	րոպ.		ժամ.	րոպ.				ժամ.	րոպ.	
7-12	+34°	+21°	7-12	+20°	+16°	12-4	+40°	+31°	12-4	+27°	+21°			4-12	+30°	+12°	

Ամենասառնակ շոգը լինում է 2—4-ժամը կէս օրից յետոյ

Իմպրիլը—Հրատարակիչ ԲՈՒՆԿ ԼԵՅՈՆ ՏԻԳՐԱՆԻՍՆՆՑ

Հասցեան Շաշուրում Ե. Յրման, 21 Ոստիկ 1881 Ե. Կառգրափա ԿԱՏՈՅ «ՈՍԿԱՆԵ»